

Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Krajem blouznivců

Podkrkonošský spiritismus v české beletrii

Through the land of the Visionarists

Spiritism of Podkrkonoší in the Czech fiction

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Anna Stejskalová
Autorka diplomové práce: Lenka Krotilová
K Umovému háji 1273
51251 Lomnice nad Popelkou
7. ročník, obor ČJ-W, 2000 - 2007
prezenční studium

Měsíc a rok dokončení diplomové práce: prosinec 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 18. prosince 2007

Obsah

1. Úvod.....	4
1.1 Region a regionální literatura.....	5
1.2 Teritoriální vymezení Podkrkonoší.....	6
1.3 Krajská podmíněnost.....	7
1.4 Proč právě zde byl spiritismus tak oblíben.....	8
2. Fenomén spiritismu.....	14
2. 1 Vznik.....	14
2. 2 Místa výskytu.....	15
2. 3 Odpůrci spiritismu.....	17
2. 3. 1 Občané a stát.....	17
2. 3. 2 Církev a kněží.....	19
2. 4 Politické působení.....	21
2. 5 Osobnost Karla Sezemského, jeho publikační a organizační působení.....	22
3. Spiritismus v beletrii.....	25
3. 1 Antal Stašek.....	26
3. 2 Ivan Olbracht.....	35
3. 3 Josef Šír.....	37
3. 4 Karel Sezima.....	45
3. 5 Josef Kocourek.....	50
3. 6 Jaromír Typlt.....	55
3. 7 Regionální autoři, kteří tematiku spiritismu opomněli.....	59
4. Závěr.....	61
5. Bibliografie.....	64

1. Úvod

Podkrkonoší bývá někdy označováno jako kraj blouznivců. O to se zasloužil Antal Stašek svým románem *Blouznivci našich hor*. Podíl na tom má i Svatopluk Čech, on totiž pravděpodobně vymyslel název pro Staškův povídkový soubor.

Na začátku této práce byl návrat do kraje, který mě dlouho obklopoval, a snaha lépe porozumět jeho specifičnosti; pokusit se odpovědět na otázku, zda má Podkrkonoší nálepku „kraje blouznivců“ pouze na základě díla Antala Staška, či zda jsou k tomu hlubší důvody. Cílem mého snažení bylo zmapovat fenomén spiritismu, který zde byl velmi populární, a zjistit, zda toto mystické podhoubí působilo na místní autory a jak se s ním vyrovnali. Hledání to bylo složité a výsledek práce byl nejistý.

Práce by se dala rozdělit na dvě hlavní části. V úvodní kapitole se budu věnovat hnutí spiritismu, ve snaze obsáhnout všechny jeho aspekty. Snažila jsem se jednotlivé okolnosti doložit ukázkami z beletrie. Knihy reflektující spiritismus nejsou nestranné, buď k němu zaujímají kladné stanovisko (autor věří v jeho existenci a sympatizuje s ním), nebo naopak stanovisko záporné. Ukázkou prvního případu jsou knihy *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola českých dějin* od Jaromíra Kozáka a *Spiritismus v Podkrkonoší* od Miroslava Plecháče. Na druhé straně jsou knihy, které byly napsány lékaři či kněžími, např. *Záhady spiritismu* od Dr. Aloise Kudrnovského.

Druhý celek je věnován autorům, v jejichž knihách je spiritismus nějak zastoupen a kteří mají vztah k tomuto kraji. Jsou to Antal Stašek, Ivan Olbracht, Josef Šír, Josef Kocourek, Jaromír Typlt a Karel Sezima, který sice nepocházel z tohoto regionu, ale jeho dílo se k němu vztahuje. Pokud šlo o méně známé autory, věnovala jsem se i jejich životu, zvláště pokud byly jeho okolnosti nezbytné pro pochopení jejich díla. Hlavní důraz byl ale kladen na tvorbu, ve které je nějakým způsobem spiritismus zohledněn.

V závěru se snažím shrnout své poznatky a zhodnotit získané informace, především to, zda a jak se regionální autoři vypořádávali se zavedenými krajinnými mýty a s pojetím Podkrkonoší jako kraje blouznivců.

1.1 Region a regionální literatura

Každý tvůrčí čin má někde svůj původ. Regionem je každý kraj, tedy i každé literární dílo je vlastně svým způsobem „regionální“ Za regionální jsou označováni tři typy autorů, „...jednak rodáci, i když působili mimo vytyčený region, jednak autoři v regionu literárně působící, ale původem odjinud, konečně také autoři, kteří sice pocházeli dojinud, ale region tematizovali ve své tvorbě.“¹ Takže za regionální může být označena literatura, které se vztahuje ke konkrétnímu kraji a odráží jeho kulturní, společenské a jiné osobitosti, ale i literatura, která se podílí na literárním životě regionu bez bezprostřední vazby na něj. Někdy se v historii uplatňovalo mírnější hodnocení literatury regionu, ale literární dílo by mělo osvědčit své kvality i v širším kontextu, bez ohledu na to, zda vzniklo dílo v regionu či „v centru“. To platí i naopak. „*Ve chvíli, kdy text promlouvá k recipientům, se stává centrem, naslouchající okolí je periferií - avšak nikoliv ve smyslu hodnotovém.*“² Pojem region nevymezuje pouze teritorium, ale je to celek, který je formován svojí historií a mnoha dalšími faktory. Přínos regionálního pohledu může být v zpřítomnění v konkrétním přírodním a kulturním prostoru, v možnosti ukázat prostor skrze dílo a dílo skrze prostor, v potenciálu oživit kulturní paměť regionu.

Zatímco v literatuře regionu jde zejména o místopisnou realitu, pojem regionalismus v literatuře 20. století není tolik závislý na přesném místopisném určení (i když z něho vychází a přesná znalost konkrétního místa je nutná), základní přístup k regionu je tvořivý a mýtotvorný. Idea regionu tu zahrnuje představu jedinečného středu, odkud se šíří kulturní impulsy. „*Takové prosazování představy regionu je vlastně popření centra jako výlučného nositele kulturních a civilizačních procesů. Smysl se děje všude, i na tzv. periférii. ... V řadě regionalistických próz tohoto století se příběh mění v tvorbu, vyprávění v poezii, místopis regionu a lokalit ztrácí své reálné obrysy, regionem se stává příroda, univerzum, fantaskní město, ale i způsob života (ani moderní regionalistický román neopouští např. starodávný sen rustikálního života, věčné i nejasné téma*

PAVERA, Libor - VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 96

² tamtéž

autentičnosti...)"^o

2. 2 Teritoriální vymezení kraje

Vymezení Podkrkonoší není tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. Krkonoše jsou naše nejvyšší hory a kraj pod nimi od Úpice až k Jilemnici a dále k Vysokému nad Jizerou je Podkrkonoší. Hranice Podkrkonoší jsou vymezeny toponymem hor, ale je otázkou, které konkrétní oblasti zahrnuje. Nikde není ale tato oblast vymezena přesně. „*Úpice má blízko k Náchodsku, ale právě zde začíná Krakonošova zahrada bratří Čapků. A Rtně, položená ještě východněji, má dokonce ve svém jménu „v Podkrkonoší“. A což Vysoké nad Jizerou na opačném, západním, konci kraje? Patří ještě do Podkrkonoší, nebo už do Jizerských hor? Anebo dokonce k Českému ráji? V turistických průvodcích je uváděno ve všech třech oblastech;..*"⁴

V šedesátých a sedmdesátých letech byly pod pojem Podkrkonoší zahrnovány tyto oblasti. Semilsko, Jilemnicko, Novopacko, Trutnovsko a Královehradsko. Dnes je tento region vymezen velmi vágně, jeho součástí jsou i subregiony Jičínsko a Orlicko.

Před válkou byla tato oblast součástí západních Sudet a kompaktnost německého osídlení narušoval pouze klín českých obcí. Základna tohoto českého území ležela na ose Vrchlabí - Semily, Ramena byla tvořena městy Rokytnice nad Jizerou - Vrchlabí a Tanvald - Jablonec nad Nisou. Východní část tohoto klínu (Jilemnicko a Novopacko) bude pro nás klíčová. Zbytek měl spíše německý ráz a až po válce (odsunu Němců) se stal součástí českého jazykového prostoru.

Neustálé proměny horizontu, jeho údolní blízkost a pohled na horizont v nekonečnu vyvolávají zvědavost, ale i nejistotu z neustálých proměn. To se může promítat i do literatury, která zde vzniká. V Podkrkonoší zaznamenáme setkávání se vertikálního i horizontálního v prostoru. Zatímco vertikální rozměr v nás vzbuzuje duchovní konotace (niternost, rozjímání, nedůvěru), horizontální rozměr navozuje konotace sekulární (základní vlastnosti hmotného světa, ve které se pohybujeme).

3

HOUSKOVÁ, Anna (red.) - HRBAŤ A, Zdeněk (red.). *Román a „genius loci“. Regionalismus jako pojetí světa s evropské a americké literatuře.* [Praha]: Ústav pro českou a světovou literaturu Akademie věd České republiky, [1993]. s. 6

⁴ **KOVAŘÍK, Vladimír.** *Literární toulky po Čechách, Praha: Albatros, 1977s. 21*

V Podkrkonoší se v dramatické krajině oba tyto principy střetávají. „*A odtud zřejmě pramení ona příznačná nejistota, neurčité (zdánlivě bezdůvodné) očekávání subjektu v podkrkonošské krajině a dojem průsečíku dvou protikladných světů.*“⁵

1. 3 Krajobová podmíněnost

*„Báseň vzniká, pokud se vnitřní krajina jeho duše setká s podobně uspořádaným rytmem vnější přírody.“*⁶

Nejdůležitějšími literárními centry pro nás budou Nová Paka a Semily. Nová Paka jako působiště Josefa Kocourka, Karla Sezemského, Jaromíra Tylta (Opolského a Šlejhara) a jako dějiště románu Karla Sezimy. Semily byly působištěm Antala Staška a rodištěm jeho syna Ivana Olbrachta. Periférie na západě, pomezí Krkonoš a Podkrkonoší, zahrnuje Paseky nad Jizerou Raisových Zapadlých vlastenců, jižní oblast zase Raisovo Bělohradsko a Erbenovo Miletínsko, na východě zase Úpicko bratří Čapků a oblast Červeného Kostelce, která je spjata s Boženou Němcovou a sahá až po Náchodsko. Okrajově do naší oblasti spadají tři osobnosti, intelektuálové: na Pecce působil Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, na Kuksu František A. Špork, na Hrádečku Václav Havel.

Východní část území zahrnuje údolí Labe a Úpy, místa, která se otevírají krajině a nemají horskou izolovanost oblastí novopackých. Doprava (a s ní související hospodářský rozvoj) byla vedena po trase Jaroměř - Trutnov, v údolích kolem Jizery na západním okraji regionu. Tato okolnost způsobovala, že (v pro nás centrální) oblasti byl zaostalejší hospodářský vývoj. Navíc německý kapitál nelákalo české osídlení Jilemnická.

Hlavní část, vymezená městy Semily - Jilemnice - Nová Paka, byla tedy až do poválečného odsunu německého obyvatelstva místem hospodářsky, etnicky a geograficky izolovaným. Paralelu k této situaci najdeme i v literatuře, kdy v hospodářsky se rozvíjejících údolích horských řek vzniká literatura

5

DEDEK, Michal. *Literární obraz Podkrkonoší v české literatuře od 90. let 19. století do současnosti.* Praha: Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Ústav české literatury a literární vědy, 2007. s. 7

⁶ **CÍLEK, Václav.** *Krajiny vnější a vnitřní,* Praha: Dokořán, 2005. s. 5

idyličtější než v oblasti, kam směřuje náš zájem. Zatímco v té první zaznamenáváme spíše idylický proud reprezentovaný Němcovou, Raisovými Zapadlymi vlastenci a Krakonošovou zahradou bratří Čapků, v centrální oblasti je to linie rozpolcených autorů - Šlejhara, Kocourka, Typlta. *Jzolovanost centrálního Podkrkonoší má značný mýtotočvorný potenciál a stává se tak východiskem ke konstruktu představ o Novopacku jako o svébytném kraji podivínů a blouznivců.*⁷ V obklopení ostatními kraji se Novopacko stává ostrovem podivínských jedinců, tvořících jakousi spřízněnou komunitu. Uzavřenost tohoto kraje nevzbuzuje idylický pocit ochrany, ale spíše vytváří dojem odcizení a osamění.

Představa vlivu krajinného prostředí na život a charakter jedince či kolektivu je rozšířená. Podobně jako se okolí proměňuje naší lidskou silou, tak i krajina se vtiskává do naší duše. Člověk je obklopen nějakým prostředím, které formuje, ale ono jej zase zpětně ovlivňuje a dotváří. Ve chvíli, kdy se ve světě spekulovalo s myšlenkou vnitřní krajiny, „byla jihočeskému spisovateli Josefu Holečkovi situace vcelku jasná: krajina vždy ovlivňuje duši člověka, ba národa, takže charakteristiku jeho vlastností je nutné začít popisem krajiny, ve které žije.“⁸

1. 4 Proč právě zde byl spiritismus tolik oblíben

„Ale já přece věřím, že spravedlnost na světě je,“ pokračovala Janová s rozšířeným zrakem. „A musí být, a když není tady na světě, že je aspoň po smrti a proto mě o spiritismu nikdo neodvrátí.“⁹

Je něco specifického v povaze místních horalů? Pokud bychom přijali myšlenku o existenci „horském typu obyvatel“, pak by to byl zřejmě vnitřní neklid a jedinci, kteří slepě nepřijímali, co jim bylo řečeno. Jejich typickou vlastností by byla hloubavost a jakási rozpolcenost. Jako by sice byli nohama pevně na zemi, ale

⁷ "

DEDEK, Michal. *Literární obraz Podkrkonoší v české literatuře od 90. let 19. století do současnosti.* Praha: Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Ústav české literatury a literární vědy, 2007, s. 8

ČÍLEK Václav. *Krajiny vnější a vnitřní,* Praha: Dokořán, 2005. s. 5

⁹ **ŠÍR, Josef.** *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války,* Vrchlabí: Josef Krbal, 1933. s. 208

hlavou trochu v oblacích.

„Poslouchejte, u nás v kanceláři starý, nedostudovaný medik Vrána opisuje akta. Chlap s lebkou dočista holou jako koule na kulečnicku, ale ty nápady! Povídal mi jednou o vás horácích, že každý jste tady nějak rozpůlen. Nepřitahuje prý vás jen zemský střed, ale zároveň i horské homole, které vám nasypal Pánbůh nad hlavy. Obě vaše vnitřní půlky se mohou takřka hádat mezi sebou. Proto prý se rodí mezi vámi tolik mudráků. „Možná, “ krčil zas rameny Materna. „Nevolky snad tihneme, kam hory ukazují. A je pravda, vlažných bylo u nás pořádku. Většinou lid zrovna pověrečně lne k obřadu církevnímu. Ale říkám, valná část už chodí svými cestami.

Svou cestu většinou nehledají v církevní instituci a jejích obřadech, nýbrž jinde. Než se v Podkrkonoší rozšířil spiritismus, byl zde vysoký výskyt protestantství (později se stávali spiritisty). Jakási víra vzdorem a navzdory. Duchovní hledání či bloudění podhorských obyvatel je výsledným projevem mnoha aspektů komplikované skutečnosti. Není pouze únikem od životních těžkostí, jak pojímal spiritismus např. Stašek. Sociální situace není jediným důvodem, proč se lidé uchýlovali ke spiritismu, hraje ovšem důležitou roli. O tom, že život na horách byl těžký, nacházíme mnoho důkazů např. v povídkách Josefa Šíra. Ten popisuje často poměry v rodinách místních tkalců, kterých zde bylo v té době mnoho.

„Přivítala nás žena ve vysokém stupni těhotenství, chovající dítě na ruce. Měla vyzáblé tváře a veliké, jako by vytřeštěné oči. V koutě za stavem na studené slámě ležela nemocná stařena, hromádka kostí, koží potažených.”“

Během války je situace tak těžká a nouze o jídlo tak velká, že se potraviny stávají zlodějským artiklem.

„ Učitel taky vypravoval: Zůstal hoch přes poledne a dal se do pláče. On na něj: Co ti je? Hoch dlouho nechtěl s barvou ven, ale naposled přiznal: Já mám hladí Co máš na poledne? - Nic - Cos snídal, - Nic! My ted'nesnídáme ”“

V kraji dochází k důležitým změnám; zavedením železnic a textilních továren zemědělský ráz krajiny získává spíše průmyslový charakter. Dochází ke

¹⁰ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Vilímek, 1913. s. 17

¹¹ ŠÍR, Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války*, Vrchlabí: Josef Krbal, 1933. s. 16

¹² *tamtéž*, s. 199 - 200

změnám ekonomické i sociální struktury kraje. Z venkovského obyvatelstva se stává maloměstský proletariát s národně ekonomickými a politickými rozpory (zachycuje to např. Olbracht). Tyto proměny vyvolávaly v místním obyvatelstvu pocit nejistoty. Práce v továrnách byla velmi náročná, s dlouhou pracovní dobou. Dělníci museli většinou absolvovat dlouhou cestu na pracoviště i zpět do svého bydliště, takže když dorazili domů, spali jen několik hodin a museli opět vyrazit na cestu. K lidem v továrnách bylo přistupováno jako k nahraditelným strojním součástkám. V době, kdy se tkalcovstvím vydělávalo stále méně, byli na této práci lidé závislí. Horší lidé tak byli hromadně vykořisťováni převážně německými továrníky. Nakonec nostalgicky vzpomínají na doby, kdy museli chodit na robotu.

„Synáčku, nebylo ani mnoho daní ani dluhů; koncem konců jsme se při robotě nepředřeli ... A k tomu ta svoboda... doma byl každý svým pánem a moh si dělat, čehokoliv se mu zachtělo.“¹³

Spiritismus jim byl skutečně úlevou. Podle karmického zákona postupuje duše několika sférami. Pokud žila duše špatným životem, pak v tom příštím musí své hříchy odčinit. Svě utrpení spiritisté chápou jako odplatu za minulé životy, ve kterých byli hříšní. S vidinou budoucího lepšího života snášejí své utrpení lépe.

Dle spiritistického učení neexistuje peklo. Zlí lidé se musí narodit znovu a spáchané křivdy napravit. Smrt je jim pak vysvobozením a útěchou. Přítomný život obětují tomu budoucímu. Ten současný se jim stává očištěním plným dobrovolného strádání a utrpení.

„Dokud jsem nebyla spiritistkou, proklínala jsem a hromovala až hrůza, že ten celý život navěky věků ani nestojí za ty všechny starosti a trampoty, ale teď jsem se utěšila, že to tak musí být a že je to přece jen tak dobře.“¹⁴

Lidé jsou tak jednou nohou v záhrobí a to je odvádí od života pozemského.
„Jako by se tu všichni narodili napůl do zásvětí“¹⁵

Člověk v zmiňovaném regionu je neustále v kontaktu s přírodou. V létě lidé pracovali na polích, v zimě tkali a nosili své zboží do nejbližších měst. Ve většině

¹³

STASEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 348

¹⁴ ŠÍR, Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války*, Vrchlabí: Josef Krbal, 1933. s. 202

¹⁵ TYPLT, Jaromír. *Opakem o překot*. Brno: Host, 1996. s. 20

knih se objevuje motiv cesty, poutníka, který zažívá přímý kontakt s přírodou. Místní krajina je plná zvrátů; rychle se střídá. Člověk cítí přeludnou hranici mezi horami a nebem, jakousi hranici dvou světů. Nečekaná otevřenost se střídá s uzavřeností, což může způsobovat úzkostné pocity, pocity ohrožení. Člověk cítí netečnost krajiny, lhostejnou realitu, která ho obklopuje, jakýsi nadosobní charakter prostoru a mystický řád.

Podhorské počasí je nevyzpytatelné, může zastihnout poutníky nepřipravené a v takovém případě jde o život. U Síra i u Raise se objevuje situace, kdy vracející se osoby (tkalci a pašerák) zastihla sněhová bouře a zachránili se jen zázrakem. V horách tak byla smrt všudypřítomná. A spiritismus zbavoval strachu z ní. (To je možná i jeden z důvodů, proč se spiritismus objevuje i na hornickém Kladensku, jak připomíná např. Marie Majerová v *Siréně*.)

Život v Podkrkonoší byl velmi tvrdý a tyto kraje patřily k nejhudším v českých zemích. Lidé často neměli prostředky na lékařskou péči; mezi neléčenými byly často děti, vysoká byla i úmrtnost dětí po narození. Přáli bychom si zůstat ve stálém styku s blízkými, rozum nám sice říká, že mrtví se nevracejí a není možno se s nimi stýkat, ale snaha po kontaktu s nimi je příliš velká a nedá se uspokojit racionálními důvody. Lidé k nim hledají cesty, chtějí tak alespoň částečně překlenout rány osudu.

To byl zřejmě také jeden z důvodů poválečného rozmachu spiritismu. Za války se jím zabývali vojáci. Často přímo v zákopech, z počátku kvůli rozptýlení, později se snažili využívat média k předvídání válečného nebezpečí. Rodiny doma se zase snažily zjistit, zda je jejich blízký stále naživu. Tyto seance provozovaly zejména ženy, „ženy bez mužů, kteří přece jsou klidnější a strážlivější povahy. (...) Proto slabé takové povahy bez pevného názoru na život, za to však pobouřeným citem vznícené, uchýlovaly se k duchařům, kdež slyšely, že si mohou přivolati u nich duše zesnulých svých drahých a s nimi vejíti v přímý styk. A tak u nich hledají ukojení svých tužeb a nadějí.“¹⁶

Během války byla podkopána důvěra lidí v dosavadní řád, v náboženství. Byla rozvrácena organizační nadstavba spiritismu a zastavena publikační činnost, ale výrazně posílil spiritismus lidový.

¹⁶ KUDNOVSKÝ, Alois. *Záhady spiritismu*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1925. s. 10 -

Spiritismus v opozici proti hmotářským směrům oslovoval ty, kteří se v nich nenalezli, co hledali, kteří toužili po vyšším poznání. „Lidé, kteří nedají se vésti rozumem a vírou o svém poměru k věčnosti, hledí sami přímým stykem se záhrobím se spojití. Nejedná se jim o pouhé duchy, nýbrž o celý život další vůbec. Tím se spiritismem souvisí nejen časově a původem, ale i věčně theosofie, antroposofie, metapsychie, okultism.“^{(ti 1}

Spiritismus měl na lidi blahodárné účinky a často napravoval nenapravitelné. Spiritisté mají ve svých stanovách zákaz alkoholu, kouření, hazardu... Mohli tak oslovit potenciální členy i na základě svého pozitivního působení na okolí.

„Vida, vida ... stal se mediánem ... proto mu dnes z úst nečpěla kořalka.“¹⁸

V Podkrkonoší jsou lidé většinou odloučení od jakéhokoliv společenského života, žijí na samotách rozestých daleko od sebe. Spiritismus mohl naplňovat jejich touhu po společenském kontaktu. Jednotlivé spolky se scházely pravidelně jednou týdně, a ne vždy šlo o seanci, někdy proběhla přednáška, jindy si členové uspořádali výlet...

Média jsou někdy využívána jako pomocníci při hledání nezvěstných osob. Jaromír Kozák uvádí případ, kdy při ztroskotání vzducholodi Italia (na palubě i byl Čech, RNDr. František Běhounek) bylo na pomoc při hledání přizváno jasnovidné médium, Emilie Skálová z Jilemnice. Ta uvedla následující: „Doktor Běhounek je zdrav a těší se ze svého záchránění. Ale vrátí se domů pozdě. Vidím ho v mlze na ledové kře, a to na kraji propasti. Ale vrátí se zdrav. Jeho radost i já zde pociťuji.“¹⁹ Ještě téhož dne byli trosečníci záchránění a pomocí telegramu je navigovala jasnovidka i v případě záchrany ztraceného kapitána lodi.

Média byla rovněž využívána v soudních sporech - tam však spíše soudní spor rozpoutali. Lidé se například nastěhovali do domu, kde je neustále něco rušilo, až se jim ve snu představil duch zemřelého, který neměl klid, protože za jeho smrt byl někdo nespravedlivě obviněn. Neklidní duchové pak většinou žádali nápravu „ stavu.

Zvláště německy mluvící část obyvatelstva se účastnila seancí zejména ze

¹⁷ tamtéž s. 8

¹⁸ v

STASEK, Antal. *Blouznivci našich hor II*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 157

¹⁹ KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent, 2003. s. 361

zvědavosti ale i pro zábavu.

„ Gros tam u ttich taky byl s tou svou paničkou - já počítám, že jen tak pro zábavu, ale to víš: oni jsou jako na koni, že se můžou prokázat se svoji vědou. Vacek myslí, že je jako kněz, ještě víc - pro mě a za mě, já bych houbec, ale pozoruju, kdo není jejich, s tím nic nechtěl mít. "20

Pro Němce byl spiritismus zábavou, pro Čechy duchovní reformou.

„ Učení to se jevílo jinak u Němců a jinak u Čechů. Německému lidu byl spiritismus jakousi zábavou, ukájením zvědavosti, pouhým citováním duchů; všetečným poptáváním na světské, pozemské malichernosti; pátráním a dotazováním nebožtíků, kdo tu neb onu věc ukradl, kdo spáchal ten neb onen zločin. Ale lidu českému bylo duchověrectví náboženskou reformací; pojal je v sebe se vší vrozenou mu vznětlivostí, ba s plamennou vášní, jako by mysticism našich předků, starých Českých bratří, ožil a obrodil se v horském současném pokolení. "21

Někdy si lidé duchovními projevy omlouvali své slabosti, nebo jimi zastírali své žádosti. John Dee, alchymista, měl údajně vidinu, ve které mu bylo zjeveno, aby z rozkazu Božího realizovali s Kelleyem výměnu manželek. Dále si lidé s duchy smlouvali například karetní hru. „ To víš, zlej duch našeptává: jen za tři, jen ta tři! A pak seš v tom!"22 Také se někteří snažili zjistit s pomocí duchů čísla v loterii. „ Víte, Vacku, co mě napadá? Nemohli by duchové prozradit, která čísla vyjdou?" (...) „O tyhle věci se duchové nestarají Oni se starají jen o očištění duše. Kdo je tady na zemi teď v chudobě, ten bude v příštím životě v bohatství, a kdo je v bohatství, bude v chudobě. Předělávat se to nemá a čistý duch se k tomu nepropůjčí." Snaží se použít seance i ke jiným, než ušlechtilým věcem při předpovědích za peníze. „Ano i mnozí lidé hledí se s nimi stýkat, by použili jich pomoci ku prospěchu nebo ke škodě jiných (Černá magie) "23

Po rozpadu organisovaného hnutí často docházelo k tzv. spontánním seancím, jejichž aktéry jsou zejména děti a mládež (většinou jde spíše o dívky).

²⁰ ŠÍR, Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války*, Vrchlábí: Josef Krbal, 1933. s. 260

²¹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 9

²² ŠÍR, Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války*, Vrchlábí: Josef Krbal, 1933. s. 66

²³ KUDNOVSKÝ, Alois. *Záhady spiritismu*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1925. s. 6

Možná je to přirozený instinkt, který nás, i bez jakýchkoliv informací, vede k tomu, že provádíme takovéto pokusy, chceme totiž vidět za tento pozemský svět.

2. Fenomén spiritismu

2.1 Vznik

Vznik spiritismu na našem území je datován různě. Někdy je těžké odlišit nezávislé jedince (či skupinky), kteří se v průběhu let objevovali a zase mizeli, od organizované skupiny s nějakou tradicí.

Podle některých tvrzení se k nám spiritismus dostal z ciziny teprve po roce 1880. Dr. Alois Kudrnovský tvrdí, že se šířil hlavně západní Evropou - Francií, Anglií a Německem, „odtud přičiněním továrníka Ktrricha v Trutnově dostal se spiritismus do Krkonoš, a tak se počal šířili u nás“²⁴ **Továrník Ettrich** pořádal přednášky s ukázkami seancí. „Způsobil v těchto krajinách většinou katolických jakousi náboženskou reformaci“²⁵ Vladimír Kozák vidí jeho kořeny spiritismu mnohem hloub. Myslí, že spiritismus, v určité šamanské podobě, u nás ve starých dobách hrál důležitou roli. V souvislosti se šířením křesťanství jsou jeho projevy potlačovány, je užíváno různých represálií, včetně upalování. Dle Kozáka ale spiritistické tendence nebyly zcela vymýceny, „protože se vždy našlo dost citlivých jedinců, kteří komunikovali s dušemi zemřelých, měli své zážitky klinické smrti a další psychické i duchovní zkušenosti“²⁶ Podstata spiritismu vychází s přírodních psychických úkazů, které provázejí člověka od počátků jeho existence.

Sami spiritisté datují vznik českého spiritistického hnutí jako organizované skupiny k roku 1880. Tehdy šlo o přísně utajovanou skupinu, proto je dokladů o jejich činnosti velmi málo. Ze skutečně mohlo jít o tento letopočet, nasvědčuje statistika, podle níž bylo v Čechách roku 1889 již 60 000 spiritistů. Za počátek moderního spiritistického hnutí by se dal označit okamžik, kdy se čeští spiritisté zapojili do světového kontextu. Jejich činnost se stává postupně relativně veřejnou,

²⁴ tamtéž s. 8

²⁵ PLECHÁČ, Miroslav. *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha: Vydavatelství Ymky, 1931. s. 6

²⁶

KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent, 2003. s. 50

respektive méně utajovanou. Antal Stašek ve svých *Blouznivcích našich hor* mapuje situaci na konci 19. století a zobrazuje spiritismus jako již poměrně dobře zaběhaný jev. Stašek prostředí zaznamenává realisticky, centrem schůzek bylo podle něho Jestřábí, kde působil sbor sv. Václava.

Rok 1880 se stal počátkem hnutí i v tom smyslu, že začíná být šířena propagační literatura a na jejím základě získávání noví členové. Literatura se zasloužila značnou měrou o rozšíření spiritismu. Spiritismus vychází z podsvětí a stává se součástí veřejného života.

Původně byly knihy vydávány v němčině, to se ale příliš neosvědčilo. Do češtiny byl nejčastěji překládány spisy Allan Kardek. Jeho *Knihy duchů* byla také první spiritistickou knihou, která v češtině vyšla, a to roku 1882. Taje považována za jakousi bibli spiritismu

Jedni z nejvýznamnějších šířitelů v Podkrkonoší byli i členové rodiny Erlebachových, kteří ve svém domě na čtyři roky poskytli pohostinství Karlu Sezemskému. Ten pak zde začal vydávat nejvýznamnější spiritistický časopis *Posel záhrobní* a založil zde knižní edici *Spirit*.

Zřejmě nejdůležitějším stálým zdrojem spiritistického hnutí byli psychicky nadaní jedinci, kteří vzbuzovali zájem a pozornost. Velmi silně působícím činitelem byly případy z osobního života, na kterých se mohlo jejich okolí přesvědčit, že existuje něco, co je přesahuje, (například když byl zločinec odhalen zjevením). Pokud se některé z těchto případů dostaly před soud, bylo to ještě působivější, protože se jim dostávalo veřejné pozornosti. Celá věc musela být vyšetřována a zaprotokolována.

2. 2 Místa výskytu

Spiritisté se snažili šířit své učení mezi široké vrstvy obyvatelstva. Ve svém působení se zaměřovali na Čechy, Stezko a Moravu a větší ohlas nacházeli spíše v Čechách. Významné bylo spojení s Německem, Krkonoše byly součástí Sudet a téměř každý zde mluvil německy. Do Německa odcházelo mnoho českých tovaryšů za prací a k získání zkušeností. Mnozí z nich si zpět přinášeli i své zkušenosti se spiritismem a posilovali tak místní tradici. V Rakousku se se spiritismem setkáme až později, kdy tam byl přinesen českými tovaryši. V Anglii

a ve Francii vycházelo mnoho knih se spiritistickou tematikou, pro nás byl ale tento vliv v počátcích hnutí nevýznamný, protože knihy byly drahé a nikdo z prostých chalupníků si je nemohl dovolit kupovat.

Díky dobré a rozvětvené organizační struktuře se spiritismus uchytil na celém území Čech, větší ohlas zaznamenal zejména v Podkrkonoší, na Kladensku a na Českobudějovicku.

Nejvýznamnější místními centry spiritismu v Podkrkonoší byly obce: Kruh, Jestřábí, Žalý, Vysoké nad Jizerou, Hrabačov a Libštát. Když se roku 1904 nastěhoval do Nové Paky Karel Sezemský, stala se až do jeho smrti řídicím centrem spiritismu. Nová Paka je roku 1931: „*Typicky spiritistický okres, kam spiritismus pronikl před 40 lety, jest zde značný počet spiritistů, asi 15 medií a na 6, 7 místech konají se seance.*“²⁷

Sezemský se sem nastěhoval i se svou ženou, sestrou a dcerou do nového domu č. 375. Usiloval zde o zavedení hospodářství po vzoru Lva Nikolajeviče Tolstého, dále o zřízení magnetických lázní a spiritistického muzea. Nic z toho se mu vlivem vnějších negativních okolností nepodařilo. Snažil se vytvořit společenství bez soukromého majetku. Jeho dům se k tomu neobyčejně hodil, protože stál na samotě a kolem se rozkládal rozsáhlý pozemek. Tento dům stojí dodnes, ale a je obklopen domy, které byly kolem postupně vybudovány. Pamětníci dodnes říkají tomuto místu „Na duchárně“. Sezemského snahy měly vést k sjednocení spiritistů na jednom místě, protože mediální projevy stále častěji naznačovaly, že má přijít světová válka.

Roku 1914 začali mnozí opouštět Evropu a jejich cílem byla většinou Amerika. Zůstávali však stále v kontaktu s Čechy, s Novou Pákou. Nechtěli ztratit svou identitu jako Češi, ale ani jako spiritisté. Začali dokonce roku 1902 v Americe česky vydávat spiritistický časopis *American*. Časem se ale nově příchozí asimilovali a jejich děti již češtinu často neovládaly. Zapojovali se do amerického spiritistického hnutí, které bylo také rozšířené, postrádalo ovšem duchovní rozměr spiritismu českého. Navíc zde rodiny těžko udržovaly vzájemné kontakty, neboť byly roztroušeny po značné části území USA. Kontakt udržovali alespoň do té doby, než zemřel Sezemský a celé hnutí bylo ochromeno 2. světovou válkou a později příchodem komunismu.

²⁷ PLECHÁČ, Miroslav. *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha: Vydavatelské oddělení Ymky, 1931. s

Roku 1945 se jako první obnovil radvanický spolek Bratrství. Začali s obnovou spolkového domu zničeného válkou. Schůze se začaly konat ještě v polorozbořeném domě. Rychle se obnovující spolek v Radvanicích se stal brzy hlavním centrem obnoveného hnutí. Argumentem pro ně byl obnovený spiritistický časopis a navíc měly Radvanice spolkový dům. Opět ale docházelo ke sporům o umístění řídicího centra, na což si dělala nároky i Praha. V Praze začal vycházet *Zpravodaj obce československých spiriitistů*, o který byl velký zájem a dostatečný počet předplatitelů byl zárukou, že vyjde alespoň 8 čísel.

Spiritismus začal ožívat i v ostatních částech republiky a dokonce se zdálo, by válka mohla být pro něj vzpruhou, podobně jak tomu bylo u první světové války. To se tentokrát bohužel nestalo, protože hnutí začalo být opětovně utlumováno silícím komunismem. Navíc stále trvaly spory o centrální sídlo. Fungovalo několik samozvaných předáků hnutí, bohužel se již mezi nimi neobjevila taková osobnost, jakou byl Karel Sezemský.

2. 3 Odpůrci spiritismu

2. 3. 1 Občané a stát

„Když zhoubné následky spiritismu se zjistily, zakazovaly i státní úřady konání schůzí spiritistických a nejen ve veřejných místnostech, ale i v soukromých bytech, z ohledu na veřejné blaho, pro nebezpečí bludných spiritistických nauk vůbec. Hlavně pro účinky nebezpečí zdraví lidskému.“²⁵

Spiritistické schůzky byly důvěrné, později tajné, podle míry represivních opatření v kraji. Tehdy tamní občané považovali spiritismus za součást svého života, jejich reakce na toto dění byly ale velmi různorodé. Reagovali na spiritismus tak, že se buď spiritisty stali, nebo jim byl lhostejný a nevěšili si ho, další možnou reakcí byl strach ze spiritistů (zvláště pokud byli shromáždění při seanci).

„To je pěkná banda, tihle spiriti. Na Spálově jsou taky; tropí po nocích neplechý a rejdy. U nás je má pod mocí švec Bažant a chodí k němu na rady dva čerti. Já sama jednou v noci viděla, jak k němu do baráku něco černého komínem lezlo! A ty ženské! Darmo poudat'. Můžete si pomyslit', co se tam po nocích

²⁸ KUDNOVSKÝ, Alois. *Záhady spiritismu*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1925. s. 65

koná...²⁹

Spiritisté byli vystavováni neustálým pomluvám a udáním. Vždy měli problémy s úřady. Za Rakouska-Uherska byl spiritismus tvrdě potírán, později trpěn, ale nikdy nebyl nepovolen. Ukázkovým příkladem pomluv spiritismu byl případ, o kterém píše Jaroslav Kozák. (Jde o „případ jakéhosi Najmana ze Staré Paky, který údajně zabil svou ženu, protože mu to tak přikázal duch na seanci. Vyšetřováním se pak zjistilo, že Najman skutečně žil ve Staré Pace a svou ženu trýznil (zpráva v Poslu záhrobním - z 1.4. 1907 - neuvádí, zda ji i zabil). Nikdy však nebyl spiritistou, žádné seance nenavštěvoval, naopak byl katolík, zuřivý a surový člověk, který byl považován za pološilence. Krom toho byl těžkým alkoholikem.“³⁰)

Za dob Rakouska-Uherska kvetlo udavačství, kroužky ale byly vůči neznámým lidem dost uzavřené a takový člověk byl většinou odhalen. Jednání udavačů bylo většinou podníceno osobní mstou či náboženským fanatismem. Spiritismus měl vždy dostatek pronásledovatelů, roku 1899 vznikla dokonce „Antispiritistická liga“, která se snažila všemožně působit proti spiritismu (vydávali letáky, knihy, atd.).

Spiritisté byli převážně spořádaní občané, některé zákony ale vědomě **porušovali**. „Za všechny uced'ne alespoň několik příkladů zákonů, které byli spiritisté nuceni porušovat:

- *Odpírání vojenské služby (prá'ě z tohoto důvodu byl vězněn i Karel Sezemský).*
- *Neúčast na církevním životě a nenavštěvování kostela.*
- *Nedovolené shromažďování.*
- *Odpor proti Rakousku-Uhersku z důvodu českého vlastenectví.*³¹

„Během války zamhouřily odpovědné orgány ovšem oko nad touto - útěchou obyvatelstva. Po válce jsou k nim úřady neutrální.“³² S rokem 1918 přišla relativní

²⁹ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor II*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 182

on

KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá vý>znamná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent, 2003. s. 188-189

³¹ KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent, 2003. s. 522

³² PLECHÁČ, Miroslav. *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha: Vydavatelské oddělení Ymky, 1931. s.

svoboda, kdy se již spiritisté nemuseli obávat fanatického pronásledování. Svoboda se projevila zejména v možnosti volné publikační činnosti.

Zkušenosti vojáků za 1. Světové války a lepší dostupnost informací podnítily jeho mohutný poválečný rozmach, „...takže do doby, než začalo skutečně tvrdé pronásledování spiritistů, po vytvoření protektorátu Böhmen und Mähren, u nás mělo být na 600 000 organizovaných spiritistů (objevil se odhad i 800 000).“³⁵ Stále však bylo na spiritismus pohlíženo s nedůvěrou, schůze byly povolené, ale i v tuto chvíli na ně byli posíláni agenti, kteří o nich museli podávat zprávy. Celkově se však veřejné mínění o jejich působnosti zlepšilo, přestaly kolovat nesmyslné pomluvy a hnutí vadilo spíše jednotlivým profesním skupinám, zejména kněžím a lékařům. Kněžím vadilo učení o převtělování a lékaři tvrdili, že seance jsou nebezpečné pro nervově nevyrovnané osoby.

2. 3. 2 Církev a kněží

Všechny tyto věci v ohavnosti má Hospodin . (5 Mojž. 18, 12)³⁴

Katolická církev byla vždy jediným stálým nepřítelem spiritismu. Bojovali proti němu kněží, ve svých kázáních jej atakovali. Skupinky lidí se daly farářem lehce zmanipulovat, aby proti spiritistům vystupovali násilně. „Církevní odpůrci vznášeli hlavně následující námítky (podle časopisu *Posel záhrobní*, III., č. 1):

- 1: *Spiritismus učí, že Kristus není Bůh, a tím ruší učení o sv. Trojici.*
- 2: *Neuznává církevní autoritu.*
- 3: *Neuznává církevní obřady.*
- 4: *Spiritisté citují duchy a pěstují tajné vědy, to se přičí křesťanství.*
- 5: *Duše zemřelých se nemohou projevit, a projeví se, jsou to ďáblové v podobě duší.*
- 6: *Spiritismus znemravňuje lid a tím ohrožuje jeho spasení.* ³⁵

59

KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin.* Praha: Eminent, 2003. s. 523

³⁴ **KUDNOVSKÝ, Alois.** *Záhady spiritismu.* Praha: Československá akciová tiskárna, 1925. s. 63

o c

KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin.* Praha: Eminent, 2003. s. 534

V neposlední řadě bývá použit proti spiritismu argument o nepřekročitelnosti světa živých, jak o tom učí bible. „*Avšak víra a pravé náboženství křesťanské nás učí, že mrtví v rukou Božích jsou a proto nelze je vyvolávat a s nimi mluvit, že mezi životem záhrobním a námi stanovena jest veliká propast, aby nemohli ti, kteří by chtěli, odtud k nám, ani odtud k nim se přepraviti (Luk. 16,26), ano, Bůh přímo zakazuje jakékoli pokusy o hmotný styk se zesnulými,*³⁶

Intenzita pronásledování souvisela s aktuální situací křesťanské církve ve společnosti. Čím bylo její postavení silnější, tím bezohledněji pronásledovala spiritisty. Pokud měla tu moc, nutila stát k zásahům proti nim. Mnoho dokladů toho, jak byli spiritisté pronásledováni, nacházíme v beletrii.

„*Strýc byl zvědav, jak se srovnávají zdejší pravověrní s rozkolníky. Materna ho ubezpečil, že jsou duchověrci lidé spravedlivě klidní; vědí, že každé vyznání hledá koneckonců Boha, třeba jedno mělo k němu blíže a druhé dál. Ale kněžím a jejich okresech už těž donášejí a četníky posílají rozhánět duchověrecká sezení.*“³⁷

Karel Sezima dále píše, že ani spiritisté svým odpůrcům neukazovali stále jen svou lepší tvář: „*Zpočátku se snažili neodporovali zlému. Znenáhla však demoralisovaní bojem, který jim byl vnucen, sahali k odvetě od osoby k osobě. Soused neočekávaně odepřel pomoc ve žních, hospodář bez příčiny propustil děvečku, chalupník vyklidil podruha; výminkář pro víru znesnadnil se se synem, děvče s hochem, bratr s ostatními sourozenci.*“³⁸

Úřady vydávaly přísné zákazy shromažďování, a to i malých kroužků. Neuposlechnutí bylo trestáno peněžitými sankcemi nebo vězením. Roku 1892 byla vydána série výnosů proti spiritistům.

Tato činnost měla však spíše opačný efekt, spiritismus se stává ještě přitažlivějším, získává nádech zakázaného ovoce. Spiritistů přibývá a hromadně vystupují z církve. Tím se ale zříkali i důležitých obřadů, na které měla do té doby monopol církve. Jednalo se zejména o svatby a pohřby a spiritisté se je snaží nějak nahradit a sami zorganizovat.

„*Pane, včera farář spustil na mediány ... ten jim dohejbal... jen co je správdou" ti lidi se tady tejdpo všech obcích roztahujou, jako by nebylo nadně...*

³⁶ KUDNOVSKÝ, Alois. *Záhady spiritismu*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1925. s. 60

³⁷ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Vilímek, 1913. s.18- 19

³⁸ tamtéž s. 116

*Kdo prej je mediánem, ani ho v kostele neoddajú a kněz mu nesmi na funus, ...*³⁹

Nenávist církve má za následek ještě pevnější semknutí jádra spiritistů a jejich aktivizaci. Nejprve pouze radilo, jak z církve vystoupit. Později byla bezkonfesnost jednou z podmínek přijetí do *Bratrského sdružení československých spiritistů*. Mnoho členů se však nechce své institucionalizované víry vzdát. Až do vzniku Československé republiky se na bezkonfesnosti vždy netrvalo, protože do odluky církve od státu tento čin přinášel mnoho problémů.

Tento požadavek byl i svým způsobem riskantní, protože vyžadoval, že lidem za tuto instituci nabídne jinou, organizaci s charismatickými vůdci. Těch se ale spiritistům dlouhodobě nedostávalo.

V letech 1914 - 1918 v spiritistickém hnutí stagnuje, téměř zanikla publikační činnost (v omezeném množství vycházel *Posel záhrobní*, který se stal čtvrtletníkem) a jakákoliv spolková činnost. Na druhé straně stále probíhaly seance a v tomto směru spiritismus zaznamenal nebývalý rozmach. Po válce získává spiritistické hnutí relativní svobodu, i když útoky ze strany církve nikdy nepřestávaly kvůli již zmíněným problematickým bodům spiritistického učení.

2. 4 Politické působení

Čeští spiritisté jako organizované hnutí stáli mimo politické dění, angažovali se v něm pouze jednotlivci. (Karel Sezemský se angažoval v politice, roku 1920 kandoval za Stranu pokrokových socialistů.) Spiritisté měli rozvinuté sociální citění, soucítili s lidmi, kteří žili v ještě horších podmínkách než oni. Jejich učení se vždy prolínalo s jistým typem utopického socialismu. Lidé sice přestali chodit na robotu, ale zůstávali otroky. Byli vykořisťováni majiteli továren, pracovali v nelidských podmínkách. Jejich citění bylo vždy humánní a od toho se odvíjela i jejich politická orientace. „*V dobových pramenech se uvádí, že byli většinou voliči sociální demokracie. Někteří uvádějí, že byli i komunistického zaměření. Zde však muselo jít o pomýlené jedince, protože praví spiritisté vždy vystupovali proti jakékoliv třídní nenávisti, a tím i třídnímu boji.*“⁴⁰ Spiritistická organizace měla

QQ v

STASEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 145

⁴⁰ KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent,

silně vlastenecký náboj, takže se začali politicky a společensky angažovat ve chvílích, když se jednalo o tyto otázky. „Bylo to během selského povstání v roce 1775 a koncem 19. století, kdy mnozí z nich byli omladináři. Je dost pravděpodobné, že se podíleli i na událostech roku 1848.“⁴¹

2. 5 Osobnost Karla Sezemského, jeho publikační a organizační působení

V počátcích vycházejí o spiritismu spíše ojedinělé publikace, většinou spíše odmítavého rázu. Zásadnější význam měly překlady knih Allana Kardeka, kterých se ujal František Pavlíček a potom pokračoval Karel Sezemský. Negativní stránkou této snahy byla poměrně vysoká cena knih, proto v počátcích důležitější roli sehráli spíše popularizační brožury, nebo díla vydávaná formou sešitů, které bylo později možné svázat. K výraznějšímu šíření spiritismu přispěla publikační časopisecká činnost.

Karel Sezemský (1860 - 1936) byl pravděpodobně nejvýznamnější osobností českého spiritismu, proslul svou publikační činností a organizačními schopnostmi. Narodil se v Rakousku v Mariazellu českým rodičům jako nejmladší ze čtyř dětí. Rodina se přestěhovala do Vídně, kde se vyučil rukavičkářem - pouzdrařem. Po smrti otce a sestry se rodina přestěhovala do Veselí nad Lužnicí a on do Prahy. V Praze pracoval v Karlíně, a protože byl zručný, pracoval i jako zlatník a hodinář. Zde se seznamuje se spiritismem u svého bytného a později i přítele Aloise Ševčíka. Sezemský byl zpočátku velmi skeptický, ale přesvědčily ho pokusy s přímým písmem, které byly velmi úspěšné. V té době se pokoušel vstoupit do spiritistického spolku Poříčí, ale byl odmítnut. To dokazuje, jak byly tehdy spiritistické spolky nepřístupné.

V Praze se roku 1890 oženil s Marií Ledvinkovou, médiem a jasnovidkou a vyženil s ní dceru Vlastu. Ta se vyučila fotografkou a pomáhala později i se svou tetou Jindřiškou v rodinném nakladatelství. Spiritistické učení ale nikdy nepřijala za vlastní.

Roku 1894 začíná Jaroslav Janeček vydávat první český spiritistický časopis,

2003. s. 530

⁴¹ tamtéž s. 531

Hvězda záhrobní. V době otevřeného nepřátelství úřadů vůči spiritismu šlo o odvážný čin. Jaroslav Janeček neměl do časopisu žádné přispěvatele, takže vždy musel celé číslo napsat sám. Svě vlastní příspěvky doplňoval překlady z cizí spiritistické duchovní literatury. Časopis je významný i tím, že do něho začal přispívat Karel Sezemský. Sezemský postupně získává stále větší prostor a nakonec redakci od Jaroslava Janáčka přebírá .

Hvězda záhrobní byl zřejmě až příliš náročný časopis. Hlavní příčina jeho zániku ale spočívala v tom, že lidé ho sice odebírali, ale odmítali za něj platit. Zanikl po třech letech své existence, ve chvíli, kdy začal vycházet mnohem lidovější spiritistický časopis s názvem *Život*. Roku 1898 začal vycházet třetí spiritistický časopis s názvem *Slova věřícího*. Byl to sborník, který měl vycházet jednou za měsíc a zabývat se otázkami spiritistickými a náboženskými. Zanikl po půl roce. Později začal vydávat Karel Sezemský *Posla záhrobního*, nejvýznamnější spiritistický časopis, který se měl stát společným orgánem všech spiritistů.

Od roku 1805 začíná Sezemský dojíždět za spiritisty do Podkrkonoší a zkoumá místní spiritismus. Na jedné seanci se mu prý údajně zjevila jeho třicet let mrtvá babička a tato seance na něho udělala veliký dojem. Takový, že se rozhodl věnovat se pouze spiritismu a odstěhovat se do Podkrkonoší. Roku 1901 opouští rodina Sezemských svůj podnájem v Soukenické ulici.

Karel Sezemský přijímá nabídku Josefa Erlebacha a stěhuje se k němu do Hrabačova u Jilemnice a zařizuje si zde novou redakci. V Podkrkonoší se spiritistická literatura šířila mnohem lépe než v Praze. Protože měl dům vhodné umístění na samotě, mohli se zde odehrávat seance.

Proti *Poslu záhrobnímu* a na samotného Sezemského bylo podáno množství žalob a některá čísla časopisu byla zabavena. Spiritisté byli v té době pronásledováni četníky. Nakonec byl Sezemský z Hrabačova vypuzen a přenáší redakci do Nové Paky, kde záhy kupuje rozsáhlý pozemek za Štikovém, na němž vybudoval přízemní dům. Zde se snaží založit spiritistické hospodářství a spiritistické muzeum, ale ani jednu z těchto myšlenek se mu nepodařilo dovést do konce.

Když původní dům nepostačoval Sezemskému potřebám, přestěhoval se do rozlehlejšího domu přímo v Nové Pace, v Čelakovského ulici (č. 495). Sezemský byl největším českým vydavatelem spiritistické literatury u nás, stal se překladatelem a spisovatelem spiritistické a duchovní literatury. Vedl časopis, který

mnohdy roznášel pěšky po horách a to až do pozdního věku. Roku 1910 byla jeho publikační Činnost oceněna na Hospodářské výstavě, kde představil svou expozici, za níž dostal čestný diplom.

Sezemský byl celý život středem kulturního dění a inspiračním zdrojem. Nenahraditelné byly zejména jeho organizační schopnosti. Za svůj život uspořádal tisíce schůzí, sjezdů a výstav u nás i v zahraničí. Když roku 1918 uspořádal divadelní představení, otevřel tím tradici hraní spiritistických děl a jejich tvorby.

Z počátku lidé kupovali knihy jen velmi zřídka, ale pořizovali si tzv. kalendáře. Obsahově nepřilíš zdařilý kalendář *Světlo*, přiměl Sezemského ke snaze tuto situaci napravit a začal roku 1926 vydávat spiritistický kalendář *Nové směry*. Vyšly však pouze čtyři ročníky, pak zřejmě kvůli stáří a mnoha povinnostem Sezemský vydávání zastavil.

Byl ceněn i za své snahy sjednotit hnutí a proto nepřekvapilo, že byl zvolen zemským důvěrníkem za Čechy. Ve skutečnosti byl považován za hlavu celého hnutí. Jeho snaha o sjednocení byla však sabotována zejména pražskými spolky, kteří chtěli centrum spiritismu umístit do Prahy.

Sezemský byl zastáncem a propagátorem pohřbu žehem, což se mu také splnilo. Zemřel v Nové Pace a zpopelněn byl v tehdy nejbližším krematoriu, v Nymburce. Jeho úmrtí podnítilo mnoho jeho přívrženců k vydávání oslavných básní, článků, skládání a později i k psaní divadelních her. Nová Paka, která si udržovala v českém spiritistickém hnutí dominantní postavení, je Sezemského smrtí ztratila. Současně se začalo rozpadat i celé hnutí. K tomu samozřejmě dopomohlo i pronásledování spiritistů ze stany nacistů a později komunistů.

Plných 36 let vedl Sezemský redakci *Posla záhrobního* a edici Spirit. Časopis vycházel od roku 1900 až do roku 1938 (někdy se uvádí rok 1940). Po smrti Karla Sezemského ho redigovala jeho manželka Marie. Neměla však schopnosti ani vědomosti svého manžela. Vydávání časopisu proměnila v rodinný podnik, v němž zaměstnala Sezemského sestru Jindřišku a svou dceru Vlastu. V roce 1941 gestapo zabavilo veškerý materiál a archiv *Posla záhrobního*.

V edici Spirit Sezemský vydal asi 200 spisů, některé i ve více vydáních, v nákladu 1200-1500 kusů. Stal se tak největším českým vydavatelem spiritistické literatury. Vydával nejen spiritistické knihy, ale i knihy poskytující obecnější informace; např. zpěvníky, modlitební knihy, výklady Bible, sbírky mediálních projevů (*Písně spiritistické mediálního původu*), knihy organizačního rázu (*Jak*

zřizovat i spiritistické kroužky a vyvinovat i media), překlady a knihy, které vznikaly tzv. mediálním způsobem. Dle spiritistů nejlepší měla být díla napsaná v tzv. transu, spontánně, jako tzv. mediální literatura, např. *Zpodkozákovských samot* Květomily Skalské.

Druhým nejdéle vycházejícím časopisem po *Poslu záhrobní* byla *Spirilistická revue*. Ta začala vycházet roku 1919 a s výjimkou násilného přerušení v letech 1940 - 1945 vycházela nepřetržitě až do roku 1949, kdy byla zrušena definitivně komunistickým režimem a s ní i celý spolek. Také Praha přišla s vlastním časopisem - *Zpravodajem Obce československých spiritistů*.

Po revoluci 1989 se žádný ze spiritistických časopisů neobnovil, vyšlo pouze několik reprintů, vesměs tiskovin vzniklých ještě za Rakouska-Uherska.

3. Spiritismus v beletrii

Literární zpracování tématu spiritismu bylo čtenářsky atraktivní a také populární. Odhalovalo rituální a tajemné stránky neznámého jevu, jeho psychosociální a patologické projevy. Když se řekne „spiritismus“, většinou se vybaví dílo Antala Staška *Blouznivci našich hor*.

Pro členy spiritistické organizace jsou užívána různá pojmenování. V souvislosti s policií a úředníky jsou většinou pojmenováváni jako „duchověrci“, církve o nich mluví jako o „duchařích“, oni sami si říkali „mediáni“ nebo také „spiriti“. V obecném povědomí jsou označováni jako „blouznivci“. Tento pojem je však poněkud zavádějící.

Spiritisté se vždy v rámci možností snažili se společensky angažovat. Většina podkrkonošských spiritistů však žila na samotách v těžkých podmínkách a těžko si lze představit aktivní společenský život od člověka, který žije bez kontaktu s okolím. Ale okolní život jim lhostejný nebyl, o společenské dění se většinou zajímali. Nelze o nich říci, že by byli poblouznění, bez zájmu o okolí, žijící ve svém světě. *„Je příznačné a z hlediska obecně mylných představ o spiritismu až paradoxní, že skutečné blouznivce a různé náboženské fanatiky nacházíme až později, a to vždy ve městech.“*⁴²

⁴² KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent, 2003. s. 449

3.1 Antal Stašek

Dílo Antala Staška (1843 - 1931) odpovídalo dobové tendenci konce osmdesátých let, kdy se v literatuře prosazovala venkovská tematika a úsilí o její pravdivé zobrazení. Hlavními představiteli programové tendence vesnického realistického románu spolu se Staškem byli K.V.Rais a Teréza Nováková. „*Tyto autory spojuje řada společných rysů: chtějí poskytnout dílčím obrazem venkova obraz české společnosti, váží si lidu jako přirozeného a zdravého národního základu, snaží se postihnout jeho osobité znaky a pro prostého čtenáře chtějí psát díla srozumitelná lidu výrazem i duchem.*“⁴³

Staškův pohled na podkrkonošskou vesnici je ale osobitý. „*Staška nepřitahoval idylický klid vesnice, ale naopak napětí a novoty, konflikty a změny.*“⁴⁴ Od šedesátých let devatenáctého století probíhaly ve vesnicích převratné změny. Mohutněl průmysl, byly zakládány továrny, jejichž majitelé byly převážně Němci. Podnikatelé využili prudkého spádu řek Jizery a Kamenice a zapojili energii, kterou tyto řeky přinášely z hor, do strojů v textilních továrnách. Zemědělství v nehostinné krajině živilo své obyvatele jen těžko, takže v továrnách měli vždy dost zájemců o práci, i přesto, že pracovní podmínky byly otřesné. Začínají se tak prohlubovat sociální rozdíly, vzniká vrstva bohatých a výrazně chudých.

Doboví autoři se snaží zobrazit měnící se situaci a zachytit mizející osobitý ráz kraje. Stašek zobrazuje dynamické dění, procesy, ke kterým docházelo, míšení prostředí: českého a německého, prostředí chudiny a lidí bohatnoucích. Neodděluje život města a továren od vesnického života. Nebojí se poukázat na morální úpadek zbohatlíků, na lichvářství ve městech, vydřiduchy v továrnách, na nepoctivost právníků a obratnost vychytralých podvodníků. Nezastavuje se před obrazy bídy, aby psal i o bídě, krutosti, hladu, lidí utápějících svůj nepatrný majetek v alkoholu.

Stašek ve své tvorbě čerpá většinou z kraje, kde se narodil, vyrostl a strávil většinu života. Jeho dílo je zakořeněno v Podkrkonoší, roste z problematiky, která hýbala jeho rodným krajem. Pocházel se starobylého selského rodu ze Stanového

⁴³ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich horli*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 287

⁴⁴ FORST, Vladimír (red.). *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Díl 2.*, Praha: Academia, 1985. s. 493

u Vysokého nad Jizerou, chudé oblasti, prostírající se mezi řekami Jizerou a Kamenicí. Jeho otec hospodařil na malém statku, byl písmákem a živelným rebellem. Rodný kraj a osudy místních lidí tvoří tedy jádro Staškovy literární tvorby. Roku 1878 se vrací po letech života v cizině a v Praze do rodného kraje, do Semil, a zde setrval další čtvrtstoletí. Vidí rodný kraj jasněji, s odstupem a nadhledem, méně idylicky, se všemi jeho problémy.

Po téměř desetileté tvůrčí odmlce způsobené Staškovým aktivním působením v kulturním a politickém dění (zastával krátce i funkci poslance na zemském sněmu) a pracovním vytížením v advokátní praxi vydává roku 1895, již jako zkušený padesátiletý autor, knižně *Blouznivce našich hor*. Již roku 1892 se mohli čtenáři Cechových Květů setkávat s příběhy venkovských lidí, tak jak je zachytil v kratších a delších povídkách. Ještě před jejich knižním vydáním za ně autor obdržel cenu České akademie věd a umění. Kniha tak vzbudila pozornost a očekávání ještě před svým vydáním. Osm časopiseckých povídek bylo rozděleno do dvou svazků a vydalo je Vilímkovo nakladatelství s obálkou Mikoláše Alše.

Jako advokát působil Stašek v Praze i ve venkovských městech. Svou občanskou prací byl velmi zaměstnán, ale také mu dávala možnost poznat individuální osudy lidí, zkoumat jejich psychologii. Staškovo dílo roste z jeho životních zkušeností, snaží se proniknout k problémům své doby, lidským i společenským. Jeho pozorovací talent, životní zkušenost, znalost lidských osudů, analytické schopnosti a kritický smysl pro skutečnost vytvářejí Staškovo realistické vidění.

Předlohou některých episod a postav v Blouznivcích byli reální lidé a skutečné události. To platilo, i pokud šlo o spiritismus. Situaci si autor nejprve zmapoval a ověřil na vlastní kůži. Ve *Vzpomínkách* píše o svých informačních a inspiračních zdrojích: „*Koncem let osmdesátých a počátkem let devadesátých předešlého století počalo se na našich horách šířit hnutí duchověrců čili spiritistů. Byl jsem tehdy advokátem v Semilech a stýkal jsem se se stoupenci hnutí toho i ve své úřední činnosti. Věc mě zajímala a proto jsem se zúčastnil některých jejich zasedání, jimž jíkali „stánek“. V paměti mě utkvěly hlavně stánky dva: jeden v Háji u Louhová v Jodasově domě druhý v Nedvězí v domě vdovy Vojtiškové. Tomuto byl přítomen i dr. Kramář a dr. Semerád, pozdější primář Vinohradské nemocnice, tehdy studující medicíny, jenž dlel návštěvou u svého bratra v Semilech. Výjevy a proslovení, která jsem ve stáncích těch slyšel, a mimo to řeči, které jsem vyčetl ze*

zápisků jakési prostřednice, jež mě rolník Jodas z Hájů zapůjčil, byly mně zevnějším podnětem, že jsem napsal Blouznivce našich hor.⁴⁵

To, že se snaží vycházet z reality, zdůrazňuje i v samotných Blouznivcích: „Prosím čtenáře, aby v tomto odstavci obsažené líčení duchověrecké schůze nepokládali za pouhý výmysl, nýbrž za skutečný děj, který jsem zobrazil dílem z vlastního postřehu, dílem z deníku pišícího media, vymýtiv některé příliš bujně výstřelky, urovnáv látku a soustřeďiv v jednotnější celek myšlenky porůznu rozptýlené. Stašek.“⁴⁶

Autor mapuje situaci na přelomu 19. a 20. století a popisuje spiritismus jako v té době poměrně zaběhnutý jev, s ustálenými rituály, vybudovanými mediálními kroužky a se stálou základnou stoupenců.

„Bylo to na počátku let osmdesátých předešlého století; na krkonošských horách šířilo se duchověrectví, lidé se jali pomocí prostřednic obcovat se zázvětím a zakládali „sbory“. ...Iv Jestřábí u Jilemnice ustavil se sbor přívrženců víry té a dal si jméno „Sbor svatého Václava““⁴⁷

Do prvního povídkového souboru slučuje dva větší celky: *Dvě horské dívky* a *Pan Šimon*, v druhé knize je sedm kratších povídek: *Martinec*, *Housa*, *Brabenec*, *Rytíř Boch*, *V stánku*, *Paní Stoupová* a *Voborský*. Všechny mají společné to, že se dotýkají schůzek jednoho a téhož spiritistického sboru v Jestřábí. Popisuje osudy postav, které se z různých příčin ocitli na spiritistické seanci.

V úvodní povídce první knihy *Dvě horské dívky* Stašek zobrazil tragické následky zakázané lásky, jejímuž naplnění bránili rodiče chlapce i dívky. Nešťastná Francka došla k přesvědčení, že situace je neřešitelná a přesvědčila partnera k spáchání společné sebevraždy. Tento čin nakonec vykonala pouze odhodlanější Francka, submisivní Petřík k němu nenašel dostatek odvahy. Tou „druhou“ dívkou je Růžena, která je povahou i zjevem opakem temperamentní Francky. Pocházela ze zámožné rodiny a nikdy nemusela pracovat. Rodinný krach ji překvapivě duševně posílil a zoufalou situaci překonala. Pomoc hledala i ve spiritismu, k němuž svou hloubavou povahu inklinovala. Nesmiřuje se však s jeho pasivním přístupem

⁴⁵ STAŠEK, Antal. *Vzpomínky*. Praha: František Borový, 1925. s. 550

⁴⁶ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor II*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 169

⁴⁷ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 9

k životu, a tak spiritistické učení obohacuje svým mladistvým elánem.

„fjojovala v sobě boj vzájemně se rušících proudů a vybojovala jej. Zbylo v ní jen jediné; názor duchověrců se zásadami, již hlásaje. Svět je očistou duše, život utrpení a bolem; ale právě proto také bojem. Bez utrpení, bez bolu a boje není očisty; proto má člověk podstoupit vše, co mu život skýtá a klade na dráhu. Člověk nesmí zamhuřovat oči před skutečným světem; nesmí před ním utíkat do tmavých děr svého nitra nebo do vysněných končin letové obraznosti; nesmí nad ním zoufat nebo jej proklínat; musí se s ním smířit a žít přirozeně; prostě.“⁴⁸

Pana Šimon prožil velmi pestrý život. V povídce se seznamujeme s jeho mladickou lehkomylností a studentskými lety, hrdinským bojem proti Rusům během polského povstání, s tím, jak se vzdává kariéry a začíná pracovat jako sedlák na statku. Často komentoval veřejné záležitosti a dostával se tak do konfliktních situací. Například bojoval proti stavbě textilní továrny, jeho snaha však byla marná. Celoživotní zkušenosti a studium spiritistické literatury ho dovedly na spiritistickou seanci a v tomto učení spatřoval prostředek k nápravě lidstva a k jeho obrodě.

V první povídce druhé knihy se seznamujeme se životem sedláka Martince, přísného otce i manžela. Po smrti milované vnučky, manželky a syna se stal sdílnějším a shovívavějším. Když mu vyhořela stodola, lidé ve vsi se mu vyhýbali. „...lidé se štítí těch, koho stihá neštěstí.“⁴⁹ Pomoc nenašel v katolickém náboženství, ale až mezi spiritisty na schůzích sboru svatého Václava.

Housa byl největším kajícím spiritistického sboru. Jeho dluhy, podvody a krádeže ho několikrát dostaly do kriminálu. Když mu shořel dům, toulal se po vesnicích a žebрал. Trvalý azyl mu poskytli až spiritisté, těm pak pomáhal na statku a časem se stal přesvědčeným spiritistou.

Švec Brabenec se celý život hádal a soudil. S přibývajícím věkem se stával zamlklejším a společensky méně aktivní. Po smrti dcery, která se z nešťastné lásky utrápila, se stal samotářem a lidé se mu sami stranili. Brabenec byl socialistou, domníval se, že veškeré zlo je způsobeno lidskou touhou po majetku a ten považoval za zdroj lidského neštěstí. Když se stal přívržencem spiritismu, tuto nauku zkombinoval se socialistickým učením.

„Z někdejšího bouřlivého rozumáře stal se klidný a vážný duchověrec.“

⁴⁸ tamtéž s. 190-191

⁴⁹ tamtéž s. 17

*O pravosti nové nauky byl přesvědčen i proto, že duchové, kteří se mu ve sboru zjevovali, potvrzovali ho v názorech o budoucí obecně chudobě všech lidí.*⁵⁰

Rytíři Bochovi je v druhém dílu *Blouznivců našich hor* věnováno nejvíce prostoru. Zdědil mlýn v Jablonci nad Jizerou, peníze ale bezhlavě utrácel a o dědictví přišel. Dokud mu síly stačily, pracoval jako stárek. V sedmdesáti letech ale zůstal bez práce i bez peněz. „*Slýchal od otce, že jejich rodina má dosud právo ke Krásnému Dolu, neboť rytířové krásnodolští nebyli po bitvě na Bílé hoře odsouzeni, a Vallenburkové zmocnili se prý jejich statků násilným bezprávím.*“⁵¹ Všechno se snažil nabýt domnělého dědictví, obcházel právníky a zadlužoval se. Na spiritistickou seanci ho vzal krejčí Vrabc, který byl přesvědčen, že spiritismus je obnovou původního křesťanského učení.

V povídce *V stánku* Stašek vylíčil duchověreckou schůzi, kde Boch potkal všechny postavy, které se objevily v předchozích povídkách. „*Dnes byl stánek plnější než jindy: mimo Bocha, Vrabce, Martince, Šimona, Housu, Brabence, Růženu a prostřednice s mužem sešli se i mnozí jiní.*“⁵² Seance na Bocha silně zapůsobila, spiritistou se však nestal.

Třetí povídkou, ve které se setkáváme s postavou rytíře Bocha, je povídka s názvem *Paní Stoupová*. Boch putoval krajem jako muzikant, do chvíle než potkal paní Stoupovou. Ta chtěla získat Bochův šlechtický rodokmen, ale to by sním musela uzavřít manželství. Bojácný Boch viděl ve fiktivním sňatku hřích, kterého se zalekl, a rozhodl se raději chodit po horách a žebrať.

V poslední povídce nám Stašek představil mladého lékaře Voborského, který se po letech vrátil do rodného kraje. Seznámil se s Růženu, která ho okouzila. Vymlouval jí spiritismus a vyslovil svoji víru - v člověka a jeho schopnosti aktivně řešit problémy.

Seance v úvodu povídky tvoří opakující se rámec, jejím účastníkem bývá ústřední postava povídky, jejíž životní příběh je dále rozveden.

„*Velmi zajímavou postavou v stánku vynikal mezi spiritisty starý Martinec, sedmdesátiletý muž s šedivými vousy, splývajícími až na prsa, s dlouhými, takéž*

⁵⁰ *tamtéž s. 98*

⁵¹ *tamtéž s. 108*

⁵² *tamtéž s. 116*

šedivými, dozadu sčesanými vlasy a s vážným, skoro přísným výrazem obličeje. ⁵³

„Sboru svatého Václava obcoval také Housa. Jeho přátelé ho jmenovali největším kajícím mezi duchověrci; neboť dospěl k nové víře po dlouhém bloudění na cestách křivých. ⁵⁴

Tím nás autor uvádí do děje a seznamuje nás s osudy postav, s osobními důvody, které je přivedly na spiritistickou seanci. Pojímá spiritismus jako útek před reálným světem, i když motivy každého z účastníků jsou trochu jiné. Jsou zde lidé hledající, kteří se nechtějí smířit se světem takovým, jaký je. Někoho neuspokojuje církevní náboženství a hledá ve spiritismu cestu k hluboké církevní reformě. Druhý je prostě jen zoufalý z tíhy života, kterou již sám neunes. Jiný se působením spiritismu polepšuje, další se jeho prostřednictvím smiřuje světem.

Stašek se v jednotlivých povídkách soustřeďuje vždy na jednu ústřední postavu, kterou dokonale charakterizuje. Tyto postavy se pak v povídkách objevují i dále jako vedlejší. Zejména propracovaná psychologická kresba a vykreslení rázovitých povah dělají z jeho povídkového souboru jedno z nejlepších děl českého venkovského realismu. Český venkov neidealizuje, postavy jsou popsány s objektivně. Skutečnost podává věrněji, než tomu bylo doposud. Stašek má blízko k lidovému vypravěčství, není zbytečně obsírný a podrobný. Vyniká věcností kresby, spádnou dějovostí a dramatičností vyprávění. Média v jeho příbězích promlouvají nejčastěji formou mikropovídky, jíž nám zprostředkovávají pohnuté příběhy ze života. Stašek používá osobitý jazyk, dialektismy, někdy též polštinu.

Názory duchověrců, jejich schůzky a učení daly sice Staškovi podnět k napsání díla, přesto však v povídkách převládá obraz každodenního života vesničanů, jejich práce a lopocení. Více než mystický život z jiných sfér je v knize zobrazen ten každodenní se všemi problémy. Stašek se spiritismu dotýká pouze rámcově, popisuje, kde a za jakých podmínek se spiritisté scházeli, jak probíhala seance, jak promlouvali s prostřednicemi, odkud se spiritismus v Podkrkonoší vzal. Vyjadřuje obdiv, pochopení, ale zároveň pochybnosti nad médijními schopnostmi prostřednic: *„Je pozoruhodno, že ženy, o nichž se souvěrci domnívají, že jejich ústy zjevují se duchové, mluví v řečnivém vytržení jazykem knižním a slovy vybranými. Lze to vysvětlit nadšením, jímž bývají unášeny v stavu svém; hrouživají*

⁵³ tamtéž s. 7

⁵⁴ tamtéž s. 21

se do něho silou cítění i myšlení tak, že se z hlubin jejich nitra vynořuje vše, co tam prodlením mnohých let z životních dojmů utkvělo vznešeného, lepšího, ušlechtilějšího." Dotkl se i morálky, která vracela k původnímu křesťanskému učení a prostřednictvím které se mnozí napravovali. „*Spiritismus měl na ně týž účinek, jakým v dějinách působivají velká hnutí náboženská. Mravní lidé stali se ještě mravnější; lidé pokažení lepšími. Pijáci zanechali kořalky; tuláci chopili se práce; ...*

To vše sloužilo ale spíše jako pozadí, na kterém rozehrával osudy jadrných venkovanů. Spíše než samotné spiritistické praktiky a učení se snaží zjistit a popsat důvody, které venkovany na seanci přivedly. ... „*charakterizoval duchověrectví jako živelnou reakci chudých na složité rozpory, způsobené překotným hospodářským vývojem kraje. Proto ho nezajímalo obcování duchověrců ve stáncích, nýbrž celý jejich život, jak jej na vesnici prožívali, proto sledoval příběhy svých hrdinů, přivedl je mezi duchovërce a tam je opustil.*"⁵⁶ Považuje spiritismus za způsob řešení rozporné životní situace na vesnici. Lidé touží po spravedlivějším životě a možnosti dosáhnout jej jsou různé. Někteří se oddávají spiritismu, někteří slabí jedinci se poddávají cizí vůli, pouze sní, aniž dovedou své rozhodnutí uskutečnit (Petr ve *Dvou horských dívkách*). Jiní při nenaplnění svých představ hynou (Francka).

Někteří blouznivci přicházejí do stánků proto, že v oficiálním náboženství nenacházejí, co hledají, neuspokojuje je formálnost církevních obřadů a celé organizace. Duchovërství jim dalo možnost, aby do něho vložili své mravní a společenské představy.

Postavy mají většinou za sebou rodinné neštěstí, zklamání v lásce, či jiné ztroskotání. Někteří vstupují mezi spiritisty po osobním neštěstí, aby se změnili a strávili zbytek života prací (Růžena v *Dvou dívkách*, Martinec nebo pytlák Housa). Věřili, že všelidská láska přinese nápravu špatného, ale na konkrétní řešení resignovali. U jiných spiritistů (švec Brabenec a krejčí Vrabec) byla podstatou jejich vztahu k životu nikoli láska, ale nenávisť k bohatým a mocným. Nesmiřovali se světem, jaký byl, ale chtěli ho změnit. Tyto postavy kombinují spiritistické

⁵⁵ STÁŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 9

⁵⁶ STÁŠEK, Antal. *Blouznivci našich horli*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a

⁴¹ učení s anarchismem (švec Vrabec) a nenávisným socialismem (paní Stoupová).

Na seanci nacházíme různé lidské typy, většinou však šlo o hloubavé povahy, postavy přemýšlivé, jakou byla např. Růžena: „*Vše, co čtla, myslila a konala, brala doopravdy; v tom byla pravou horskou povahou. Její družky s ní zároveň v Praze vychované, pojímaly věci jinak. ... nemohla dlouho nezkaleným zrakem prohlédnout a probrat se k samostatnému nazírání světa. Teprve po smrti otcově a mnoha trpkých zkušenostech dospěla k pevnosti a soustředění myšlenek i činů; ale i tak v ní zbylo mnoho z vrozené hloubavosti a snivost. Vlastnosti ty zdědila po své babičce z otcovi strany, jež byla náchylná k náboženskému blouznění a plné dny dlívala na modlitbách v kostele. Po ní měla ve svém nitru jako dvě bytosti: jednu pro sebe a druhou světu jako na pouhý ozrač.*“⁵⁷

Pan Šimon, typický horský hloubavec, je schopný postavit se za svůj názor a bojovat. „*Šimon se lopotil na statku dále. Jedinou radostí mu byly děti; jedinou útěchou mu byla naděje, že lidstvo se obrozuje a že na obrození tom bude mít účast i duchověrectví. Proto rád a často obcoval schůzím sboru svatého Václava.*“⁵⁸

Houževnatý sedlák Martinec, se pod tíhou rodinných úmrtí bezvysledně obrací na církev, aby nakonec bolest překonal až mezi spiritisty. Jsou zde i postavy další, dlouho nenapravitelný zloděj a později největší kající Housa, osudem zkoušený švec Brabenec, bývalý bouřlivák, mudrák se sklony k socialismu. „*Lákala jej vždy neodolatelná síla do shromáždění, kde se mu zjevovala jeho milovaná Apolenka. Věřil pevně, že s ní skrze prostředníci rozmlouvá a že její duch ho často oblitá a navštěvuje. Bylo mu to milým upokojeným a radostí.*“⁵⁹

Rytíř Boch, který se spiritismem pohltit nenechal, křesťanská víra, úcta a strach mu to nedovolily. Možná se nestal spiritistou proto, že mu duchové předpověděli smrt v chudobě a zhatili tak jako dlouholeté plány na vymáhání dědického práva ke Krásnému dolu. „*Dnes byl klidnější a rozebíral vidění, jejichž byl svědkem, jakož i řeči, jež slyšel. Byly pěkné a líbily se mu; ale něco mu v nich vadilo; něco ho v nich zaráželo, ba uráželo. Bylo mu s podivením, že někteří i dobří duchové mluvili o kněžích s nevážností, ba s pohrdáním; že vyvraceli učení církve*

umění, 1955. s. 291-292

⁵⁷ STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 37

⁵⁸ *tamtéž* s. 380

o pekle věčně hořícím a o trestech věčně trvajících; ba i že předpovídali dobu, kdy chrámy zpustnou a nastane víra nová. To ho znepokojovalo; přišly mu vrtochy. Probleskla v něm myšlenka: „To všechno byla nástraha ďábelská, čertovo pokušení a duchové - byli ďáblové!“ Ulekl se sám myšlenky takové, ale již se ho držela a nepouštěla. ⁶⁰

Pomocí vševědouceho vypravěče pronikáme do nitra postav, ale nejvíce citově angažovanou výpověď nám nabízejí Janovy deníkové zápisky. Poskytují nám zajímavý pohled na spiritismus z úhlu budoucího katolického kněze. Cítí, že církev musí poslouchat a respektovat, a pokud to bude někdy nutné, pak proti spiritistům zakročit, ale nejdříve se snaží vytvořit si vlastní názor. „*Dychtil jsem proto, abych nepoznán skrytě mohl jednou obcovat jejich schůzi a poučit se o směrech podivného učení. Dověděl se, že chystá sbor veliké sezení do jestřábí, hlavního sídla duchověreckého, zašel jsem si tam potají a tak, aby nikdo nepoznal, že jsem katolickým bohoslovcem. Schůze byla napolo veřejná a bez obtíží se mně dostalo do ní přístupu. ... Vedle mne na lavici v koutě seděly dvě ženštiny, z nichž jedna byla hodně zakuklena. Rylo patrně, že ani ona nechce být pozorována a poznána. ... Bolestí se mně svíralo srdce, když jsem viděl, jak hluboký náboženský i mravní cit tkví v útrebách chudičkových a prostičkových lidí těch. Proč se odcizili církvi? Proč hledají pozemské blaženosti i své i veškerého člověčenstva kromě našeho ovčince? Kdo je tím viněn?*“⁶¹

Vznik spiritismu byl komplexním jevem, který obsahoval mnoho proměnných. Stašek ukazuje existenci spiritismu v kombinaci se socialistickými tendencemi a národnostní problematikou. „*...pohledte, jak se to šíří na jedné straně socialism, na druhé duchověrectví*“⁶²

Ke spiritistické nauce se autor vyjadřuje pravděpodobně prostřednictvím lékaře Voborského. Nacházíme zde mnohé autobiografické prvky - autor se s ním pravděpodobně ztotožňuje. Vyslovuje kritiku spiritismu, zvláště k resignaci inklinujícího životního přístupu a trpělivého snášení příkoří. Vyjadřuje ji ústy Voborského: „*Má mravouka jest velmi krátká a všechna jest zobrazena v příkázání:*

⁶⁰ tamtéž s. 180

⁶¹ tamtéž s. 91-92

⁶² STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor II, Pralía: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. s. 261*

*Bud' hrdý!*⁶³ Ne tedy smířlivý, rezignující postoj, ale demokratická hrdost povedou dle Staška k řešení rozporů. Tím se také ukazuje, že se nejednalo o namátkově seřazené povídky, ale o promyšlený celek se zajímavou kompozicí, který uzavírá vyslovení svého osobního názoru.

3. 2 Ivan Olbracht

„Není v duši, čeho předtím nebylo ve smyslech.“^M

Také Olbracht zachycuje překotné změny probíhající v podkrkonošském kraji, postupnou změnu jeho charakteru. Je popisnější a méně kritický než jeho otec. *„Pod Muchovým a Kokrháčem lisují skleněné kroužky a navlékají korálky, pod Kozákovem brousí granátky a pracují ve velikých průmyslových závodech, pod Žalým tkají na domácích ručních stavech a pod Zvičinou jsou zemědělci a textilníci;...“⁶⁵*

Dvoudílná próza *Spirit/* má odstupem autora a přímou účastí v akci blízko k reportáži. Zpočátku se vyhýbá přímému hodnocení. Stejně jako jeho otec vychází z osobní zkušenosti, zná dobře kraj, ve kterém vyrostl.

V prvním dílu této krátké prózy popisuje zážitky z účasti na seanci. Stručně a věcně vykresluje místnost a osazenstvo seance. *Shromáždili se sem věřící. Obojího pohlaví a nejrůznějšího stáří. Rozsadili se po židlích u stolu, na lavicích kolem stěn a peci a trvají vážně a tiše. Jest mnoho slavnostního v tom klidu a mlčení.⁶⁶* Jde se o klasickou seanci se standardním průběhem, začínající společnými modlitbami, poté *zpívají drsnými hlasy nábožné písně, prosté, podivných melodií a rýmů, ne zcela nepodobné písním československým.⁶⁷* Je zde navozena ta správná atmosféra, při které každý pohyb může být považován za projev ducha. *„Tlumený zbytek světla vrhá bílý kruh na desku stolu, ozářil temena hlav a obrysy kloubů vtisklých na čela a vyslal i několik slabých paprsků na nábytek, jež se nesměle usadily s jeho hranách. Kouty jsou černé a věci nabyly*

⁶³ *tamtéž s. 262*

⁶⁴ OLBRACHT, Ivan. *První prózy*, Československý spisovatel, Praha 1954. s. 31

⁶⁵ *tamtéž s.31*

⁶⁶ *tamtéž s. 32*

⁶⁷ *tamtéž*

tajemných tvarů. "68 Projevuje se zde jedno médium mluvící a druhé vidící, jejichž prostřednictvím přicházejí duchové dobří i nečistí. „Řeč media stává se poněkud souvislou. Mluví plynně, bez přestávky, velmi rychle, neohraničujíc ani myšlenek, ani vět, ba namnoze neukončujíc jich, takže projev zdá se jediným proudem vln překotně přes sebe se valících. Jest plný náhlých obrátů, obrazů tak směhlých, pestrých a barvitých, že ani nejodvážnější básník netroufal by si jich užiti. "69

Olbracht nás utvrzuje o některých obecně platných jevech: o pronásledování četníky, abstinenci členů (*„Oh ne, nezakazují, ale říkají, že je lépe nekouřit. "70*), o jejich politickém smýšlení (*„Je organisovaný sociální demokrat. ... Socialismus není leč přechodným tvarem k spiritismu, nižším jeho stupněm. "71*

Ve druhé části odmítá myšlenku, že by se spiritismus mohl stát vědou (*„Nemůže býti řeči o vědě v chudobné horské chatrči ve společnosti upracovaných baráčníků. Tkalcínek, polních dělnic a brusičů granátků, "72*). Zároveň nesouhlasí s tím, že by v případě českých spiritistů šlo o vědomý podvod, na rozdíl od velkoměstských, jejichž seance jsou *„shromaždištěm povrchních lidí. "73* Lidé ve městech nevěří v Boha, ale jsou ochotni uvěřit v existenci strašidel a čerta. *„Toho v horách není. Zde se stal spiritismus náboženstvím v pravém slova smyslu. Náboženstvím bez dogmat, bez kněží, bez obřadů, čistým kultem srdce a citu. "74*

Toto náboženství má mnoho složek: prvky čistého biblického křesťanství (návaznost na České bratry), vlivy socialistických teorií, protiklerikalismus i prvky buddhismu. Vše je přizpůsobeno chápání prostého člověka. Pokud k tomu připočteme život plný strádání a nedostatečnou výživu, *„měkkou citlivost slovanské povahy s jejím odvěkým sklonem k mysticismu ... podivné náboženství vysvitne vám v celé neuzákoněnosti, nepřesnosti a bizarnosti a s ním i typ lidí, jež Antal Stašek*

⁶⁸ **tamtez s. 33**

tamtez s. 35

⁷⁰ **tamtéž s. 37**

⁷¹ **tamtéž s. 37**

⁷² **tamtez s. 38**

⁷³ **tamtéž s. 38**

⁴¹ **tamtéž s. 531**

nazval „blouznivci našich hor“. ⁷⁵

Olbracht spiritistickým médiím nevěří, zachovává si odstup racionálně přemýšlejícího návštěvníka. „*Jste racionality. Nevěříte v nadpřirozené. Ani teď nevěříte - v ducha mluvícího ústy media. Snažíte se probrat směsí obrazů i podobenství kjádru myšlenky. A vidíte, že jste vše to již slyšeli nebo četli a že jste totéž slyšeli říci mnohem jasněji a lépe, vzpomínáte na vlivy, jež mohly kdy působit na tuto chorobně vznětlivou duši prosté ženy, táhnou vám na mysl knihy, spiritistický tisk, reminiscence života a katolicismu, jejichž myšlenky neuvědoměle zle reprodukuje, myslíte na úryvky kázání, sloh bible, řeč socialistických časopisů a snažíte se jimi vysvětliti tuto do nemožnosti pestrou směsici, již se medium vyjadřuje a která tak nepřirozeně zní v ústech ženy, již jste včera potkali s nůšící trávou na silnici, kterou jste včera slyšeli klidně a prostě hovořit s družkou u továrních vrat. ... Jste racionality a víte velmi dobře, že to dusivé a těžké, co naplnilo a tuto ztemnělou selkou světlici, není fluidum a nejsou neviditelná těla dávno zemřelých, která sem přišla, aby s vámi obcovala v stánku. ... chápete pojednou, co tj., co vehnalo tyto lidi v náruč podivuhodného náboženství; ... je vám těžko a smutno. ... Cítíte, že sem nepatříte.*“ ⁷⁶

Ve spiritismus sice nevěří, ale jeho existenci v kraji chápe a věřící omlouvá. Místní lidi popisuje jako krajinou izolovanou sociální komunitu. Ví, že spiritismus dává lidem klid, víru, sílu v těžkém životě a naději v budoucno. „*JPrávo i nejubožejších sníti svůj sen o štěstí.*“ ⁷⁷

3.3 Josef Šír^v

Dalším významným zdrojem informací o spiritismu jsou pro nás práce Josefa Šíra (1859-1920), pocházejícího z Horní Branné u Jilemnice. Dnešnímu čtenáři asi jeho jméno mnoho neřekne, ale za svého života byl v Podkrkonoší známý a oblíbený. „*Neboť mají-li jej neskonale rádi doma ...*“ *psal pražský kritik již roku 1934, „neznají ho skoro nikde v Šíř. To bylo zřejmě způsobeno tím, že*

⁷⁵ **tamtéž s. 39**

⁷⁶ **tamtéž s.35-36**

⁷⁷

tamtéž s. 43

⁷⁸ **ŠÍR, Josef. Pašerák a jiné povídky z hor. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 3**

jako autor zůstal věrný svému kraji a všeobecné obliby mohl jako jen regionální spisovatel dosáhnout velmi těžko. Byl si vědom, že pokud díla adresuje místnímu čtenáři, musí text částečně přizpůsobovat. „*Vím, ...že podle běžného uměleckého vzoru stojí moje práce opodál, ale vím, co dělám. Čisté umělecké dílo, kde jest více nařeknuto než dořeknuto, náš lid nepochopí. Nutno tedy dělat koncese.*“⁷⁹ Jeho nejúspěšnějším obdobím byla léta 1896 - 1913, kdy hojně publikoval v časopisech, vydal sedm svazků novel a jeden román. Sporadické kritiky jeho tvorby jsou vesměs pozitivní a Šír se zařazuje mezi oblíbené realistické spisovatele.

Šírovi rodiče se živili tkaním. Jeho dětství nebylo idylické, přesto na ně rád vzpomínal. Absolvoval nižší reálku v Jičíně a učitelský ústav tamtéž. Osvědčení dostal o rok později než jeho spolužák Karel Václav Rais. Po skončení studia vystřídal v rodném kraji řadu učitelských působišť - Roztoky, Starou Ves u Vysokého nad Jizerou, Poniklé, Benecko, Hoření Štěpanice a opět v Roztoky.

Šírovy začátky zachytil ve svých vzpomínkách jeho spolupracovník Bohdan Mečíř: „*V krátké době jsme se sblížili a stali se skoro bratrskými kamarády. Já byl svou povahou spíš měkčí, poddajnější, on, jako rozený Krkonošák, tvrdší, ráznější houževnatější.*“⁸⁰ Učitelskou profesi vykonával Šír velmi pečlivě a svědomitě. Uvedl v činnost čtenářský spolek, pořádal přednášky a organizoval vycházky po okolí. Šír si za svého působení v Roztokách našel manželku, stala se jí Františka Janoušková z Kruhu u Jilemnice a měli spolu šest dětí. Uživit početnou rodinu ho stálo mnoho úsilí a odříkání. „*Šír přebírá funkci „kantora“ při hornoštěpanickém kostele, zpívá o pohřbech, hospodaří jako zemědělec na zádušních pozemcích, vykonává i práce školnické*“

Také jeho potkalo to, co později Josefa Kocourka - učil na Benecku na menšinové škole. Musel sem děti lákat a konkurovat okolním německým školám. Projevil se jako znalec českoněmecké problematiky a s předstihem projevil obavy z opětovné rozpínavosti Němců. V dopise z roku 1920 píše: „*Horší je, že se Češi nemohou dočkat, až se budou opět s Němci bratříčkovat. Nebyl bych proti úplnému smíru a s naší strany odpuštění, dříve však mělo by být u nich poznání o pokání,*

⁷⁹ tamtéž s. 4

⁸⁰ JOSEF ŠÍR A PODKRKONOŠÍ. *Semily: Okresní knihovna, 1969. s.3*

⁸¹ tamtéž s. 6

jinak budou konce horší než začátky. ⁸²

Nejdéle (21 let) působil Šír v Hořeních Štěpanicích. Byl mužem mnoha povolání a zálib. Zde byl nejen řídicím učitelem, ale i kronikářem a obecním tajemníkem, maloval, věnoval se hudbě. Především ale plnil svědomitě povinnosti učitele, věnoval se etnografii a psal.

Od smrti manželky, která zemřela roku 1912, jako by se nad Šírem vznášela mračna. Houževnatě ale bojuje dál, ve škole i proti rakouské cenzuře. Cítil však, že mu již ubývají síly. Roku 1919, po čtyřiceti letech učitelské praxe, odchází na odpočinek. Jako šedesátiletý vystoupil z katolické církve a spolu s ním dalších 25 učitelů. O prázdninách se přestěhoval do Jičina. Důchod pro staropenzisty je ale zoufale malý, takže ho existenční starosti dohnaly k opětovnému návratu do služby. Dostal nabídku učit ve Vítkovicích, škola však sídlila na faře, proto jako učitel bez vyznání místo raději odmítl a volil jednotřídní menšinovou školu v Příchovicích. Měl však obavy, zda bude mít ještě na namáhavou práci v jednotřídce dost sil. Zemřel „...v noci z 8. na 9. května 1920 na mozkovou mrtvici a byl občany nalezen mrtev na zemi mezi knihami, které vybaloval...“⁸³ Po jeho smrti se během času postupně i na jeho dílo zapomnělo. *Praha zapomíná - v horách však nikoliv.*⁸⁴

Podobně jako Kocourek i Šír měl problém najít za svého života nakladatele. V počátcích tvorby psal hlavně krátké povídky v krkonošském nářečí a posílal je do časopisů. Některé z nich roku 1906 otiskly Národní listy - tak se dostaly k širšímu okruhu čtenářů. Také přispívá do tehdy populárních kalendářů. Teprve když našel nakladatele, který byl ochoten vydat mu celý soubor povídek, získal si v literárních kruzích respekt a byl oceněn i dobovou kritikou.

Jako první ucelený soubor vycházejí roku 1904 *Horské prameny*. Dobové kritiky Šírovy první knihu přijímají a hodnotí ji kladně: „*Co obzvláště mile a příjemně lichotí při čtení knihy páně Šírovy, jest měkká přítulnost autorova k předmětu, jímž se obírá. A není to pouze snad ten, či onen hrdina některé ze šesti přítomných povídek, tedy osoba živoucí a drahá, ale je to z velké části příroda sama, ten podivuhodný, tvrdý kout naši vlasti, báječné Krkonoše...*“⁸⁵

⁸² **tamtéž s. 9**

⁸³ **tamtéž s. 10**

⁸⁴ **ŠÍR, Josef. Pašerák a jiné povídky z hor. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 7**

⁸⁵ **tamtéž, s. 12-13**

Pak vyšly další povídkové soubory *Robotou života* (1906) a *Krkonošské povídky* (1090), následovalo vydání románu *Msta* (1911) a těsně před válkou vychází ještě *Pašerák a jiné obrazy z hor*.

„Pro příbuznost svých námětů je povídkář Šír nazýván krkonošským *Klostermannem*.”⁸⁶ Děj Sírových knih se odehrává v kraji pod Žalým na Jilemnicku. Zobrazuje vesnici na přelomu století, doby, kdy jako zralý muž vstoupil do literárního světa. „*Krkonošský kraj a lid, jinými spisovateli příliš zidealizovaný, objeví se tu v jiném osvětlení, jakého byl schopen jenom Šír, který celý svůj život pracoval a žil v tomto kraji v úzkém denním styku s horskými domácími tkalci, pro jejichž povahu a život měl jedinečnou schopnost správného postřehu.*”⁸⁷ Ve svých prózách Šír zachycuje hospodářské, kulturní a společenské proměny venkova, podobně jako po něm Stašek a Olbracht,

Byl vynikajícím pozorovatelem života, což souviselo zřejmě s tím, že byl dobrým malířem. Jako vesnický učitel byl v kontaktu s místními obyvateli, poznal jejich osobitost a svéráz. Vše, co viděl a odpozoroval, dovedl zužitkovat ve své literární tvorbě. Objektem jeho zájmu byli obvykle prostí lidé. Zobrazoval jejich život naplněný prací, strastmi, ale i radostmi z prostých věcí. Všiml si zejména mezilidských vztahů, manželského soužití a niterných vášní člověka. Šír byl lidovým vypravěčem, a to formou i obsahem. *Šír jako prostý nevtíravý povídkář má v sobě příliš mnoho zdravé, hutné a podmaňující pravdivosti i ryzího citového intelektu. Z každé jeho povídky cítím dech vážného, životního nazírání a vážné životní povinnosti. ... Tendence výchovnou snahu najdeme u Šíra téměř ve všech jeho pracích.*⁸⁸

V předválečných letech byl Šír nucen pracovat ze všech sil, aby uživil rodinu. Ve dne učil, doma po nocích psal. Nedostatkem však netrpěl pouze on se svou rodinou. Lidé v Podkrkonoší většinou usilovně pracovali celý den, ale za práci dostávali obvykle jen nepatrnou odměnu. Jejich tragédie byla někdy navíc umocněna tím, že vydělané peníze propíjeli, neboť se domnívali, že alkohol jim v jejich bídě dočasně uleví. V sociálním románu *Tkalci* obžalovává Šír místní podnikatele, upíry lidu. Román převedl i do dramatické podoby, ale o divadelní

⁸⁶ JOSEF ŠÍR A PODKRKONOŠÍ. Semily: Okresní knihovna, 1969. s. 11

⁸⁷ ŠÍR, Josef. *Pašerák a jiné povídky z hor*. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 6

⁸⁸ JOSEF ŠÍR A PODKRKONOŠÍ. Semily: Okresní knihovna, 1969. s. 9

provedení usiloval marně. Hru zdramatizoval až ochotnický spolek v roce 1934, u příležitosti odhalení pamětní desky na Sírově rodném domě. Jeho povídky byly pro svůj dějový spád upravovány i pro rozhlas.

Na horách se rozšířilo tkalcovství. Téměř všichni lidé tkali alespoň v zimě, kdy nebyla práce na poli. *„Zajímavé jsou údaje o sociálním složení vesnice. Na 630 obyvatel v roce 1890 připadali 4 truhláři, 4 zedníci, 3 obuvníci, 3 krejčí, 2 kramáři, 2 pekáři, 1 řezbář, 1 kovář, 1 hostinský a 1 nezbytný výrobce lihovin. V roce 1897 bylo obci napočteno 222 ručních tkacích stavů, většinou na tkaní šátků; v menší míře se tkali ubrusy a ručníky.“*⁸⁹

Tkadlec patří v Sírových prózách k tradičním hrdinům. Popisuje jejich trudný život nejen v povídkách, ale dokonce jim věnoval i celý román nazvaný *Tkalci*. Soucítí s nimi, s lopotícím se lidem, který je ubíjen těžkými životními podmínkami a nepřetržitou prací.

*„Ted' si tkalci přízi nekupují, nýbrž dostanou ji od kupce, jemuž musí práci svou odvést. Tím se stali jeho nevolníky. Ať je příze jakákoliv, třeba i špatná, oni musí odvést zboží bezvadné. Pracují až 16 hodin denně, připoutávají děti své od 5 let, sotva dostanou nožkou na podnožku, ke kolečku, aby soukaly, a za všechno své přičinění nevydělá ani dvě koruny denně.“*⁹⁰ Cítí, že tato situace je již dále neúnosná. *„Copak musí ještě přijít, abychom se probudili ze své otupělosti? Vždyť je člověku zrovna nedůstojno takto žít! Potácíme se od dluhu do dluhu a nikde té cesty není konce!“*⁹¹

Širovi hrdinové se ale nevzdávají a hledají způsoby, jak situaci řešit. Někteří vidí problém v tom, že nejsou organizovaní, že nejsou jednotní, a proto si nedokážou vydobýt lepší pracovní podmínky, kratší pracovní dobu a podíl ze zisku. Uvažují proto o založení tkalcovského spolku. Tato myšlenka již byla realizována na jiných místech a pokaždé zkrachovala (zejména kvůli špatné organizaci). I přesto skupinka nespokojenců vytvořila vlastní spolek, který měl být příkladem ostatním. Kupci od nich ale odmítali odebírat výrobky, takže členové ze spolku vystoupili, protože by nenašli žádnou jinou práci.

⁸⁹ JOSEF ŠÍR A PODKRKONOŠÍ. *Semily: Okresní knihovna, 1969. s. 7*

⁹⁰ ŠÍR, Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války, Vrchlabí: Josef Krbal, 1933. s. 15*

⁹¹ tamtéž s. 52

Příroda je u Šíra krutá a smrt všudypřítomná. Tato okolnost mohla přispět k tomu, že zdejší lidé více přemýšlejí o otázkách života a smrti. Kupci sídlili v okolních větších městech, a když tkalci zpracovali přidělenou přízi, donesli jim své výrobky.

Počasí na horách je nevyzpytatelné, a pokud člověka jeho nečekaná proměna zastihla na delší cestě, pak mohlo jít o život. Taková scéna se u Šíra objevuje několikrát v různých povídkách. Když už si tkalci myslí, že umrznou, ve chvíli, kdy se již loučí se životem, nacházejí kapličku a přečkají zde noc. Navzájem se zahřívají a v této zlomové chvíli si uvědomují blízkost smrti a křehkost života.

92 • v

„*Všem zatamila na myslí záhada života posmrtného*,... Jinde Šír popisuje, jak v Křižlicích zahнала bouře svatebčany do osamělého stavení. Tam museli všichni přečkat noc a odjeli až druhý den ráno, když už cesta byla sjízdná. „*Ve Štěpanicích se několikrát stalo, že v neděli o ranní bylo v kostele jen asi 7 lidí, počítaje i kněze, kostelníka, varhaníka a hrobaře, ač je sem přifařeno 6 obcí.*“⁹³ Tento motiv najdeme i například v Raisových *Zapadlých vlastencích*. Raisova pašeráka uvěznila na horách bouře, později se do stejné situace dostala i jeho žena. „*Kdo tam v takovém čase nebyl, neví, co jsou hora a jejich lesy. Já jsem to zažil jenom den a bylo to už hodně sem k naší straně, ale dodnes to všechno pamatuju. Vždycky si myslím, tam že člověk může vidět, co je konec bude konec světa. Tma - sněhu po pás. Po kerk, nad hlavu a nahoře zas jenom sněhový klenutím praskot, hvizdot, pláč, člověk se dere kupředu, neví kde je ani kam se dere, zapadá, zase se křísí a zrouna se s tím vším pere o ten kus života, nevím kdy je den a kdy je noc, svítí-li slunce nebo už hvězdy. Když jsem byl hoch, zahynulo tam sedm pašerů, a nenašli je až pozdě z jara, když už všechn sníh byl dole. A teď tam někde dokonává naše máma, nebo už tam leží a nikdo nám jí nevrátí,*...“⁹⁴

Tak bystrý pozorovatel, jakým Šír byl, nemohl nezaznamenat výskyt spiritismu v kraji. Sám spiritistou nebyl, ale seancí se účastnil. Sbíral informace na místě, aby spiritismus lépe poznal a porozuměl mu, aby mohl ve svých povídkách zprostředkovat autentické informace. Spiritismus v nich popisoval, ale nehodnotil.

Vidí v něm prostředek, který lidem pomůže překovávat životní překážky.

92

taintez s. 88

⁹³ ŠÍR, Josef. *Hory za války*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1945. s. 12

⁹⁴ RAIS, Karel Václav. *Západ*. Praha: Československý spisovatel, 1971. s. 129

Spiritistická nauka lidem pomáhala přetrpět nesnáze, protože učila, že utrpení tohoto světa vede k očistě těla a k šťastnějšímu posmrtnému životu.

„Musíme všechno přijímat v dobách zkoušky pozemské. “

„ Však se ti to neztratí,“ mnil Vacek. „ Tvá duše se tím skutkem taky očišťuje. Každým dobrým pokorným skutkem se očišťuje. “⁹⁵

Šír popisuje, jak spiritismus psychicky posiloval obyvatele během první světové války, neboť prostřednictvím médií - podle svého přesvědčení - dostávali zprávy o svých blízkých na frontě.

Autor dosvědčuje, že médium muselo být bezúhonnou osobou, když šlo o osobu spiritismem napravenou, její poskvrněná minulost značně snižovala její důvěryhodnost v očích nepřesvědčených. *„Nečistý duch a nečisté medium - co z toho může být kloudného?“⁹⁶* Jedním z médií je mladá žena, která se přidala ke spiritistům pravděpodobně jen proto, že jí dělalo dobře být středem pozornosti. Spiritistické učení jí ale rozhodně nic neříkalo. Nakonec její přetvářka vyšla najevo, ukázalo se dokonce, že na spiritisty psala udavačské dopisy. *„ V obličejí byla dost hezká, jenom jí neslušelo, že oči stále přimhuřovala a ústa protivně špulila jako by u 97 stále tajila jakýsi posměšek. “*

Vždy platilo, že pokud se v chalupě odehrávaly seance, mohli být její majitelé veřejným míněním odsouzeni, zároveň ale nabývali velké úcty mezi spiritisty.

„Dříve žili všedním životem bezvýznamných lidí v zastrčeném koutě mezi háji a teď pojednou jakoby se oblékli do svátečních šatů a zasedli k hostině, k vznešené oběti. Tím, že se stali vykladači spásy a tajemství záhrobí, pocítili svůj význam. I světnice jejich, chalupa, cesty, les, všechno bylo od té doby významné a zvláštní.

Zvláště Fišerová vynikala v kroužku těžkými a dlouhými projevy duchů čistých, kázávala plynně hodinu i dvě, byla sloupem všech zasedání, obdivovaná všemi účastníky, kteří zřejmě prohlašovali, že jejich kroužek je nejlepším. “⁹⁸

Úctu a proslulost si užíval i manžel média, *„...ozářen byl i on odleskem*

⁴¹

⁹⁵ ŠÍR. Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války*, Vrchlábí: Josef Krbal, 1933. s. 49

⁹⁶ *tamtéž s. 208*

⁹⁷ *tamtéž s. 214*

tamtéž s. 531

slávy, kterou se jeho žena zaskvěla, i cítil se pojednou povzneseným nad všechny lidi, jakoby se stal nepostradatelným služebníkem na stupních posvátného oltáře. ""

Šír ukazuje, že spiritisté preferují svazek, kde jsou oba manželé stoupenci spiritismu. Rodiče dívky v povídce *Spiritisté* jí nechtějí povolit sňatek s chlapcem, jehož otec (sedlák Koubek) spiritismus kritizuje. „*Sami byste nejraději dávali dohromady jen samé spiritisty.*”¹⁰⁰ Chlapcův otec byl neustále vyzýván k účasti na seanci a k urovnání vztahů. „*Přijď aspoň ty, aby se ti mladí za sebe dostali, když se maj tak rádi! ... Pokaždé se doptávaj, obzvlášť Fišerka. Tuze jim na tom záleží, abys byl také náš. Julka by byla ráda.*”¹⁰¹ Koubek v povídce reprezentuje citlivý, ale racionální pohled na skutečnost. Bystrý úsudek si zachovává i na seanci a obviňuje médium z podvodu - prý vše, co přednáší, má naučeno z knih. „*Kdo nepřčetl všechny jejich knihy a časopisy, ten snad bývá udiven, jako divák v divadle, ale kdo zná kus a vidí za kidisy*”¹⁰² Dívčini rodiče nakonec ustupují a sňatek povolují.

V povídce je též zobrazeno pokrytectví manželského páru Fišerových, jimž se v pozdějším věku narodilo nechtěné dítě. Když pak stonalo, nezavolali lékaře, aby je vyléčil. Jeho nemoc prezentovali jako trest za hříchy minulých životů. „*Víte dobře, že tu bývají doktoři ze záhrobí. Víme, co se má dělat. Utrpení je trestem za dřívější život a zároveň jedinou cestou k vykoupení. A proto se mu nemá nikdo vzpírat, protože by svou očistu jen prodlužoval.*”¹⁰³... Koubek, jenž dosud seděl bez pohnutí, ač mu řeč prostřednice byla z jiných projevů i z kruh dobře známa, přešedl teď nepokojně na židli. *Kašel ubohého děcka píchal ho v prsou, bezradnost a zoufalost maličkého mučednická tlačila ho na spáncích.*¹⁰⁴ Koubek dítěti pomáhá, zatímco jeho matka dál mluví o tom, že má být člověk vděčný Bohu za chudobu a nemoci. „*Nech ho! Co mu je souzeno, musí trpět!*”¹⁰⁵ Je překvapivé, že rodiče raději utěšují mrtvé, místo aby projeвили lítost nad bolestí živého tvora.

Sám autor se zde zřejmě ztotožňuje se soucitným přístupem sedláka Koubka. Ten věří v lidský rozum a úsudek. Spiritisty usvědčuje z podvodu a zaslepenosti,

99

¹⁰⁰ tamtéž s. 216
tamtéž s. 238

¹⁰¹ tamtéž s. 209-210

¹⁰² tamtéž s. 212

tamtez s. 216

¹⁰⁴ tamtéž s. 223

¹⁰⁵ tamtéž s. 228

snází se je vyvést z jejich zahleděnosti do sebe. Uvědomuje si ale, že „*Oni lidí živých nepotřebují, těch si neváží, oni důvěřují duším za hrobem.*”¹⁰⁶

V podobném duchu, jako se u Staška vyjadřoval Voborský, vystupuje Šírův Koubek. Oběma na spiritismu vadí především jeho rezignující smířlivost, to, že nežijí přítomností. Koubkovi se protiví jejich neupřímnost: „*Příčilo se mi, že máte s cizími, neznámými a smyšlenými duchy tolik útrpnosti,*” pokračoval Koubek *mírně za napjatého ticha, „ale nevinného hošika v jeho trápení nepolitujete. Příčilo se mi, že schvalujete všechnu bídu a zlo, kdežto zdravý rozum každému dá, že se má proti těm drápům dračím, v nichž lidé úpí, ze všech sil bojovat ...Já vím. Vaše věda vás poučuje, že ti utiskovatelé budou v příštím životě a za hrobem pykat a vy najdete blaženosti. Tím se však utrpení nevymítí,... Rozplývat se láskou k duším zemřelým je tuze lehké a laciné, ale milovat lidi živé je těžší, protože se musí člověk zapřít a obětovat. Co je plátno, když děti sužují rodiče a po smrti se láskou k nim rozplývají a pomníky jim stavějí.*”¹⁰⁷

3. 4 Karel Sezima

„Hle, tam ona černá bouda pod lesem ... nejspíš je to domek nebo pazderna ... ale možná taky že to chatrč čarodějnice. A to rudé světlo je snad oheň chlapců na poli .. Možná však, že je to drak! A černá čára nad kopcem ... bude to asi strom. Možná čekán s oběšencem. Hu, nic nebylo nemožného v kouzlu takového podivuhodného večera, než vyšel měsíc nad horami.”¹⁰⁸

Karel Sezima (1876 - 1949) se hlásil ke kritické škole F. X. Šaldy, ale později odpadl. Byl teoretik i praktik, autor podobizen literárních a kritických rozborů děl. ... „*dlouhá léta rozbírá, jmenovitě po stránce formové, v „Lumíru” slohem půvabným a obrazným a s velkou analytickou schopností českou románovou i povídkovou prosu, vyhýbaje se jednostrannosti doktrinářské, ale i analýse myšlenkové a seskupení historickému; kromě formy slovesného díla zajímá*

¹⁰⁶ tamtéž s. 213

¹⁰⁷ tamtéž s. 234 - 236

¹⁰⁸ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí.* Praha: Vilímek, 1913. s. 6

ho také jeho vázanost tradiční. ¹⁰⁹

V románové próze V *soumraku srdcí* (1913) se vydává studovat podkrkonošské spiritistické hnutí, které ukazuje jako hromadný jev podstatně měnící myšlení lidí. Děj je situován do blíže neurčené vesnice na Novopacku.

Sezima se narodil v Hořovicích na Příbramsku a postoj nezaujatého, z venku přicházejícího pozorovatele si důsledně zachovával, narozdíl od Staška, Olbrachta či Šíra, kteří se snažili o sblížení s obyvatelstvem.) Ukazuje boj mezi spiritismem a katolicismem, nemůžeme však říci, na kterou stranu se přiklání. U obojího nachází negativa, avšak vzhledem k tomu, že hlavní zápornou postavou je katolický fanatik, faktor Florián, bude asi o něco více nakloněn „odpadlíkům“.

Hlavními hrdinkami jsou dvě dívky, Anežka a Kristýna, přítelkyně, jejichž život se ubírá různými cestami. Ty jsou dány už jejich rozdílným rodinným zázemím. Zatímco Anežka je dcerou sedláka Materny, tolerantního a racionálního muže, u kterého se konají spiritistické seance, Kristýna je nemanželským dítětem chudé ženy, která se celý život snaží odčinit svůj mladický hřích fanatickou vírou. V Podkrkonoší našla kraj, kde mohla naplňovat svou vizi poustevnického života. *„Širý, chladný krkonošský kraj v přísném rámci vysokého obzoru, ves uprostřed příkrých svahů jako na dně vesmírného kalicha, barák baráku se skrývá za kopcem...to vše nyní plně hovělo potřebám její zkušene mysli. Člověk nekonal tu své práce tak jako lidé v kraji, poustevničil - a i když pracoval na poli, uzavřený obzor nutil jej soustředit zřetel k mystickému vání lidského obilí na mlátě božím. Kavánka s celou vášní se vrhla na pokání. Nesypala popel jenom na svou hlavu - nosila jej trvale i v srdci.*

Je stoupenkyní faktora Floriána, který ve vesnici vlastně je lidovým kazatelem a shromažďuje kolem sebe skupinku fanatických katolíků tvořících katolickotovaryšskou jednotu. Florián pořádá okázalé pobožnosti, při nichž se konají náboženská cvičení, duchovní rozjímání a dlouhé unylé modlitby. Na setkáních horlí proti spiritismu a manipuluje s účastníky. Dokonce se mu podařilo odstranit místního faráře. Ten se Floriánovi svěřil se svými vnitřními rozpory a Florián informací zneužívá. Psal udavačské dopisy do té doby, než byl farář

¹⁰⁹ NOVÁK, Jan V. - NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny* Brno: Atlantis, 1995. s. 1035

¹¹⁰ SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Vilímek, 1913. s. 38 - 39

vyměněn za jiného, který byl Floriánovi více po vůli. Nový farář s Floriánem spolupracuje a rovněž pořádá přednášky proti spiritismu.

„Zarytost sekty ovládla duchovërce. Media se svíjela v bolestném vytržení, vyrážející z hrdel jakoby skřeky rozkolnických mučedníků. Kol nich tvořili se kroužky věrných, poslouchajících je s utajeným dechem jako drakida a ochotných každýjejich projev slepě přijímat za nový článek víry.

Sezima ukazuje vesnici jako místo ovládané pověrami. Místní lidé nemají vlastní vůli, tudíž je lze lehce zmanipulovat a na někoho poštvat. Člověk, kterého si jejich vůdce vybere, se stává obětí veřejného mínění, jejím odsouzen a život mezi vesničany se pro něj stává nemožným. Takovým vyděděncem je i Bryknar - kráva, který žije v souladu s přírodou v chatrči nad vesnicí. Je to přemýšlivý horal, který při hledání své životní cesty a víry vyzkoušel protestantství i katolictví. Rodinná tragédie, úmrtí malého syna, ho přivádí i mezi spiritisty. Nakonec zůstal sám s přírodou a žije podle vlastní filosofie v míru a pokoji. Své přízvisko získal, když byl spatřen, jak tančí rituální tanec nad svou mrtvou krávou.

„ Vůbec nějakou zlou sílu má při sobě Bryknar. Slepice se před ním třesou na dálku jako předjestrábem. Sám prý někdy leze po čtyřech ... to se v něm hýbe zvíře jako v Nabuchodonozorovi. Ale když mu kráva zdechla po teleti, tančil kolem ní až po pás nahý - Bůh mě netrestej. ... Ach, kdo pak ví o něm všechno! Nejlépe zkrátka být s ním zadobře. Jinak pošle vám na chalupu boží oheň. Zkáží vám dobytek, že nedojí čistě nic, jako když urazí. Ipsi najednou a v zmatou, když se blíží ke statku, nějak dočista zblbnou a zalezou se staženými ocasy. Říkám, takoví lidé strašně končívají. Vyrazí ze země plamen ...fúú, a rovnou do horoucích pekel. ^m

Ve vesnici pořádají pravidelné „hony na čarodějnice“, vším zlým je vždy někdo vinnen. *„On je jistě vinen všeho, jenom z hrůzypřed ním vzdaluje se déšť“^{m13}*

Sezima ukazuje, jak velkou moc má nad lidmi lidová magie, výklady snů, modlitby, žehnání, pověry a výklady o nadpřirozených jevech.

„Ano, nedávno ho zase zahlédla, kterak po západu slunce nesl hlavu pod pažem. Blížil se k ní tím více, čím vroucněji se modlila. Ale náhle zas měl lidskou podobu a s učenou prostosrdečností jí přál dobrého večera ... ten krkavec. Víse, že

¹¹¹ tamtéž s. 116

¹¹² tamtéž s. 25-26

¹¹³ tamtéž s. 111

*přece, že nahoře ve své hvězdárně chlemlá křesťánskou krev zrovna z okrouhlíku--*¹¹⁴

U Sezimy není blouznivcem spiritista, ale člen katolické církve, faktor Florián. Stoupenci spiritismu tu jsou líčeni jako ti, kdo se vymanili ze spárů katolické církve. Tento krok je oceněn, bez ohledu na to, zda cesta, kterou se vydali, je ta pravá. Spiritisté jsou prezentováni převážně jako přemýšliví, racionální lidé.

„Taky spiritismus zle tu řádí, slychám.“

„Tisíce a tisíce horského lidu už se hlásí k jeho učení. Celé podkrkonoší je ho plno.“

Strýc se zhrozil. „Jděte! Klepající stolečky a ostatní bezedné hlouposti?“

*Avšak hospodář s utkvělým pohledem pevného přesvědčení mu vyložil, že duchověrectví zdejší opustilo kratochvíle se stolky a vyzvídáním budoucna, a že zabývá se otázkami vnitřními.*¹¹⁵

Spiritisté jsou mírumilovní, snaží se najít pravdu a lásku podobně jako první křesťané. Florián ve srovnání s nimi je pokrytecký, před svým svědomím dokázal omluvit i znásilnění. Jeho hřích zůstává nepovšimnut, jakoby jediným spravedlivým soudcem bylo neživé přihlížející okolí. *„Snad promluví hrůza věcí neživých; nábytek bude praskat. A hory, velké sněžné hory přísně mu zahrozí v pozadí, spící hory, kterých se vždy tak trochu bál.“*¹¹⁶

Jedinou Floriánovou obavou je, že ho znásilněná dívka označí jako otce očekávaného dítěte. *„Vše se divně mátlo v hlavě Kristlině. Dítě, bude mít dítě! Proč? Je to možno? Nebyla vdána. Nikdy po tom nezatoužila.“*¹¹⁷ Když ji bigotní matka vyžene z domova, ujme se jí Bryknar - kráva. Toulají se přírodou a docházejí k určitému pansofickému učení. *„Sál teď vůni zbožnosti, rozlitou ve stínech stromů, v dobré koupeli lučního slunce ... jiné zbožnosti, než lidé uvěznilí ve ztuhlých sakristiích, zcela jiné než v nevětraných děrách duchovců.“* Děj se završuje smrtí novorozence i zesláblé Kristly, kterou rozrušení vesničané téměř ukamenovali. Bryknar ve snaze pomstít nevinné, podpaluje Floriánův majetek, ten je však velmi dobře pojištěn.

¹¹⁴ tamtez s. 72

115

¹¹⁶ tamtez s. 17
tamtéž s. 69

tamtez s. 94

Fanatičtějšími blouznivci jsou tentokrát spíše katolíci, kritika se ale nevyhnula ani spiritistům. Jejich morálka utrpěla tím, že Bryknarova žena byla muži nevěrná se spiritistickým redaktorem, který se usadil v nedaleké vesnici. Navíc k nevěře docházelo navíc ve chvílích, kdy se Bryknar účastnil spiritistických seancí. Vše pochopil až později, když ho duch při seanci nabádá, aby se staral o děvčátko, které se narodilo jeho ženě ve chvíli, kdy věděl, že jeho otcem být nemůže. Je to Bryknar, kdo usvědčuje spiritisty z podvodu, neboť zjišťuje, že projevy médií se velmi podobají těm, které četl ve spiritistických časopisech.

Román působí velmi úzkostně. Prostor, ve kterém se děj odehrává, vzbuzuje dojem údolíčka obklopeného horami, kam prchají vydědenci. Román má dusnou atmosféru a až dekadentní nádech, při seancích se například objevuje motiv vampýra sajícího z prostřednice krev. V celém městě chybí kontrolní orgány a instituce jako škola, funkci kněze vlastně zastává Florián. Ten svého postavení zneužívá, manipuluje občany a opájí se svojí mocí. Zahrává si s osudy lidí a nebojí se ani božího trestu, protože pro vesnici je Bohem on.

Rozřešení v souboji mezi spiritismem a katolictvím dává zřejmě Bryknar-kráva, který zkusil obojí, katolictví i spiritismus, a ani v jednom nenašel uspokojení.

„Jeden každý z vás je chrámem božím. Uctívejte Tvůrce každý po svém řádu! Nedojdete k vnitřní volnosti, nezbavíte-li se prostředníků...jakýchkoli bez rozdílu. Neboť všichni mysl vaši obracejí k zjevům částečným a tak zbavují vás pochopení pro celek. ""⁸

3. 5 Josef Kocourek

„Znám doma široko daleko každý keř, každou cestu, každou rokli. Pole, která dá\>ají bohatství a bídu. Chodím po lesích za Kumburkem, kde se před lety skrývali uprchlíci z kartouzské trestnice, kde oběšené nacházeli ve větvích jako hnízda neštěstí a hrůzy. Z lupičských báchorek vykvetla paseka plná lna. Ze srdce člověka fialový květ.“¹¹⁹

Josef Kocourek se narodil 1909 v Brdu u Nové Paky a zemřel roku 1933 tamtéž v pouhých 24 letech. Ačkoliv se spiritismem zabývá pouze okrajově, stojí v pozadí jeho tvorby. Musel se vyrovnávat s jeho více než třicetiletou tradicí v kraji, navíc za jeho života spiritismu zažíval největší rozmach. Těžko si představit, že by spisovatele Kocourkovy povahy něco takového neovlivnilo a nepoznamenalo.

Svým životem i tvorbou Kocourek připomíná prokleté básníky. Narodil se do tkalcovské rodiny a po absolvování gymnázia nastoupil na učitelský ústav do Jičína. Chtěl studoval malířství v Praze, ale rodiče mu mohli dopřát pouze učitelský kurz. Ve svém deníku vzpomíná na dětství: *„Žiju tak primitivně a nekulturně, že si nemám z čeho hrát. Ve všem, co jsem dosud napsal, je slyšet rytmus dvou tkalcovských stavů, na jednom pracuje maminka, na druhém otec, výborný muzikant a člověk, který mi nikdy nedal facku (a to je škoda! byl bych otužilejší proti hořkosti života).“¹²⁰*

Učil na severní Moravě v německém pohraničí - v letech 1928 - 29 v Mírově, 1929 - 31 ve Špilberku (Štítý), později ještě krátce v Řepově. Na Moravě začala a po různých peripetiích také skončila jeho krátká učitelská dráha. Kocourek učil na menšinové. Ty se dříve v pohraničních oblastech zřizovali pro české děti, zároveň také proto, aby se v zde počesťovaly děti německé. Začal učit v Mírově a neustále se sem vracel.

Postupně v něm uzrává rozhodnutí odejít z Mírová. Odchod musel odsunout kvůli zdravotním komplikacím. Po léčbě v olomoucké nemocnici přichází jako učitel na měšťanskou školu ve Štítech, tehdejší Špilberk. (*„Toto poloněmecké horské městečko mělo pověst jakéhosi moravského Kocourkova, možná to byl vtip*

¹¹⁸ tamtéž s. 127

¹¹⁹ KOCOUREK, Josef. *Zapadlí vlastenci 1932*. Ostrava: Profil, 1982. s. 62

¹²⁰ KOCOUREK, Josef. *Žena*, Brumovice: Carpe diem, 2000. s. 106

okresního inspektora, že sem poslal právě Kocourka na další zkušenou."¹²¹) Vážně onemocní se žaludkem a odjíždí do Brda. Nemoc tentokrát trvala dlouho, doporučení lékařů však nerespektuje.

Po návratu z nemocnice se stává členem bohémy ve Štítech, v jeho deníkových záznamech o této skupině nacházíme paralelu s bohémskou skupinou zobrazenou v *Zapadlých vlastencích 1932*. Zúčastňuje se četných alkoholických dýchánek a zaplétá se do milostných vztahů, které udržuje s několika ženami současně.

Kocourek byl úředním dopisem přeložen na své třetí a poslední pracoviště do Řepové, aby vyučoval pět dětí, jejichž rodiče se hlásili k české národnosti. Není jasné, zda byl Kocourek přeložen na vlastní žádost, či za trest pro své nepřijatelné chování a levicové názory. Zde u něj propukla tuberkulóza a byl odvezen domů do Brda.

Byl hospitalizován v jičínské nemocnici na oddělení pro nemocné tuberkulózou. Po propuštění píše doma tajně své *Zapadlé vlastence 1932*, sarkastickou polemiku s Raisovými *Zapadlými vlastenci*. Završuje je smrtí hlavní postavy, Mikuláše Koukola. Krátce po dopsání románu zemřel i on.

Několik Kocourkových povídek bylo přeloženo do slovinštiny a uveřejňováno ve Slovinsku. Jako literát je známější mezi jižními Slovany než v Čechách. Kocourek snaží publikovat i doma. Většina nakladatelů mu však vyčítá, že jsou jeho prózy příliš průbojné, experimentální a mravně závadné, případně nabitě erotickými motivy. Své literární pokusy se proto snažil otiskovat časopisecky.

Do povědomí čtenářů se Kocourek zapsal nejvíce románem *Zapadlí vlastenci 1932*, čerpajícím z učitelského prostředí a situovaným do severomoravského pohraničí. Román vyšel roku 1961, zájem o něj vyvolalo otiskování ukázek z Kocourkových deníků pod názvem *Z milostného deníku Mikuláše Koukola*. Kocourek si deníky psal pravidelně, byly mu jakousi zásobárnou témat a postřehů, průpravnou formou pro pozdější práce. Soubor deníků vyšel až roku 1970 pod názvem *Extáze*. Zasluhou jeho dědice Miroslava Jirdy vyšel ještě soubor povídek s názvem *Šest milostných* a průřez Kocourkovou tvorbou, soubor

¹²¹ SKALIČKA, Jiří. *Průvodce životem a dílem Josefa Kocourka*, Ostrava: Profil 1984. str. 75

drobných próz *Srdce v dlani*. Jednou z posledních vyšlých próz byla paradoxně prvotina, expresionistický román *Žena*. Miroslavu Jirdovi se podařilo přesvědčit nakladatele k vydání až roku 1968, kdy byl vydán jako čtyřicet let stará novinka.

Kocourek byl ve svých literárních začátcích velmi nejistý a ke své tvorbě velmi kritický. Jedna z jeho krizí vyvrcholila tím, že spálil všechno, co dosud napsal. Šlo zejména o 600 stran deníkových zápisků. K deníkovým zápiskům se později vrátil a deník si psal až do konce života. *Ženu* také několikrát spálil a znovu přepracoval. Do nového deníku si poznamenal: „26. prosince jsem spálil všechny své deníky a všechno, co jsem dosud napsal.“¹²² Trpěl pocity méněcennosti (celý život šilhal, ač byl několikrát léčen) a literární tvorba mu byla únikem z každodenního života. Do deníku si zapsal: „A vůbec. Nimraí se v bolestech není nic zlého a nepříjemného. Chudoba, neštěstí, bolest, smutek, nesmysl všeho, to jsou hodnoty, ze kterých se dá literárně těžit.“¹²³ Milostná zklamání a existenční nejistota ho dohnaly k tomu, že si pořídil zbraň a chtěl sám ukončit svůj život. Nenašel k tomu ale sílu a odvalu. Stavby tvůrčí nejistoty kompenzoval nevázaným nočním životem.

Tvořil velmi horečně. „Napsání *Ženy* trvalo rekordně krátkou dobu. Po necelých dvou týdnech měl 68 stran. 22. 2. 1929 byla práce hotova a odeslána Jirdovi. Kocourek si zapsal k tomuto datu: „Napsal jsem *Ženu* za necelý týden strašlivého utrpení a rozkoše.“ Jirdovi při té příležitosti svěřil v dopise z 25. 5. 1929, že je to třetí verze jeho osmého románu.¹²⁴ Sám autor se domníval, že poslední verze románu je to nejlepší, co kdy napsal.

Kocourkův experimentální román *Žena* má komplikovaný až překombinovaný děj, který je strukturován do šestnácti kapitol. Bankovní úředník Karel Zavřel uzavírá smlouvu s Vladimírem Tomkem o tom, že pokud od Zavřela dobrovolně odejde jeho žena Anna, nebude jí manžel dělat s odchodem problémy. Naopak jí ještě vyplatí peníze. Anna byla do manželství prakticky prodána a od Zavřela skutečně odchází.

Do Tomka vtělil Kocourek mnoho autobiografického. Nemoc, dekadentní

¹²² KOCOUREK, Josef. *Žena*, Bruinovice: Carpe diem, 2000. s. 102

¹²³ tamtéž s. 102

¹²⁴ SKALIČKA, Jiří. *Průvodce životem a dílem Josefa Kocourka*, Ostrava: Profil 1984. s. 33

životní postoj, atd. „*JDnes cítím, že se mi v plicích zahnízdily bakterie tuberkulózy a překusují kapiláry vstřebávající kyslík. ... Možná, že pláčeš a tvé slzy mě naplňují rozkoší. Možná, že tě budu bít, že tě budu trýznit jen proto, aby mi tvá bolest rvala srdce. Utrpení je rozkoš, smutek lze transformovat v nejvyšší štěstí.*“¹²⁵

Anna a Tomek odjíždějí z Prahy, odkud je odváží strojevůdce Josef Šír. Ten spontánně a neohroženě zastavuje vlak kvůli dívce Františce, kterou má rád. Umístění postavy spisovatele Josefa Šíra do děje je pravděpodobně projevem polemiky s ním, odmítnutí jeho idylického postoje.

Druhým dějištěm je Stará Paka. Zhrzená Františka odchází z domu a toulá se po okolí. „*Dvě stařeny říkají Františce, aby šla s nimi do spiritistické seance, že o ní vyprávěli žebráci, bude možná dobrým médiem*“¹²⁶ Nakonec se v novinách objevuje zpráva o znásilněném médiu, které skočilo do Labe. Šírova milá byla nalezena v hypnotickém spánku. „*Dali jí do ruky tužku, aby nakreslila podobu svého svůdce, za několik minut se na papíře objevila kresba jakéhosi lidského skřeta s plochým čelem a šikmýma očima; medium však list roztrhalo a namalovalo velikou hlavu muže s hustými kučeravými vlasy; až nepochopitelně přesně vyjádřené proporce mluvily o tom, že dívka je hotový umělec a že tajemství okultismu je*

127

hrůznější, než život sám.“ Zde je pravděpodobně narážka na to, že Kocourek šilhal a v kresbě zřejmě spodobnil sám sebe.

Nereálný děj je naplněn erotickou atmosférou, několika vraždami a závěrečnou hromadnou sebevraždou. Vše nedopatřením přežívá pouze Anna a ve své neposkvrněnosti se dívá na všechny mrtvé.

Z větší části se děj odehrává ve Staré Pace. Kocourek ji ukazuje jako místo plné podivínů. Tento kraj vidí jako neklidné místo plné bloudících jedinců. „*Jdou od vesnice k vesnici, psi před půlnocí vyskakují z bud a pronásledují je až na most - potkávají duchaře, jak bloudí po polích, hledají spící média, opilé skláře vracející se z hospod a zpívají pusté šláгры, hrajíce na malé ústní harmoniky.*

Šílené blouznící osoby jsou podle Kocourka důsledkem šíření spiritismu v kraji. Postavy jednají na základě nám nepochopitelných popudů, kniha nepřináší

¹²⁵ KOCOUREK, Josef. *Žena*, Brumovice: Carpe diem, 2000. s. 22-23

¹²⁶ tamtéž s. 59

¹²⁷ tamtéž s. 72-73

¹²⁸ tamtéž s. 81

přesvědčivou charakteristiku postav ani jejich jednání. Přes veškerou autorskou neohravnost, je text bohatý na básnické obrazy, upoutá bohatou barevností a expresionistickými výjevy. „*Jirda v doslovu otevřeně přiznal výhrady Karla Poláka, „situační, dějovou nepravděpodobnost, nedostatek zkušenosti“ autorovy,*
129

ale též vyzvedl to, jak „ vysoce hodnotil metaforickou sílu "práce.

„ To se neliší od názorů kritiky, která vydání Ženy příliš nepřivítala... ”¹³⁰

Raisův román *Zapadlí vlastenci* musel Kocourka bezprostředně provokovat ke srovnání. Ten ironizuje pojetí vlastence a menšinové školy vidí jako prostředek mocenské ideologie k počešťování Němců. Ruší autocenzuru, zveřejňuje názory:

„Děsíte se, že proklínáme českým jazykem? Chtěl jsem být malířem, ne učitelem v

(131

hladové zemi.“ a autentické zážitky svých hrdinů, které jsou v protikladu k tradici: „A byli jsme už tam otrlí, že jsme platili nejen za dva vandráky, ale i na četnického strážmistra, který v našich činech po půlnoci nikdy nenacházel nic proti - zakázaného, na čemž nám jako státním zaměstnancům záleželo nejvíce. Ano. Stmívalo se a právě tento soumrak bal první z dalších, kdy pokračovala řada nekonečných dobrodružství v opilství a lásce.^{1,132}

V *Zapadlých vlastencích 1932* konfrontuje jednotlivé situace a hrdiny s týmž z Raisových *Zapadlých vlastenců*. Přebírá i názvy pro kapitoly své knihy. Paralely nacházíme i v samotném textu, jsou však pojaty spíše ironicky, někdy se blíží hranici parodie.

„Když se pozdětínský preceptor v pátek probudil, padalo malým okénkem do světničky prvé jitřní šero. Když se probudil Mikuláš koukol, nebylo šero o nic světlejší, a protože bylo na konci léta, nebylo čtvrt na sedm, jak píše K. V. Rais, ale jen tři čtvrti na pět. Stačilo to, aby život na silnici probudil i největšího spáče, bylo třeba sešumýt. Dojít pro vodu. Na dvůr, otevřít těžká vrata, hledat studnici. Utopit sen.

Kocourek román dokončil 19 dní před svou smrtí a nestihl ho po sobě ani přečíst. V pozůstalosti ho objevil Jirda, a tak poprvé vychází třicet let od událostí,

¹²⁹ SKALIČKA, Jiří. *Průvodce životem a dílem Josefa Kocourka*, Ostrava: Profil 1984. s. 121

¹³⁰ *tamtéž s. 116*

¹³¹ *tamtéž s. 30*

¹³² KOCOUREK, Josef. *Zapadlí vlastenci 1932*. Ostrava: Profil, 1982. s. 80

které popisuje.

Redaktor Jirda zaujímal ke Kocourkovu dílu stejný postoj jako ke studentské práci. Opravil nejen překlepy a pravopisné chyby, ale provedl i některé nefunkční stylistické úpravy. Celkově text „učesal“, vynechal, co mu připadalo příliš vulgární. Druhé vydání *Zapadlých vlastenčil 1932* již respektuje původní text upravený jen v nezbytných případech.

V *Zapadlých vlastencích 1932* Kocourek výskyt spiritismu většinou nepopisuje přímo, ale pokaždé, když jeho hrdina zavítá na Novopacko, popisuje tento kraj jako místo, kde na každém kroku narážíme na poblouzněné existence, média a duchaře. Jako by právě Kocourek se svou nevyrovnanou osobností byl sám výplodem kraje, kde vyrostl a strávil většinu svého krátkého života. Byl to „*expresionista, lyrik, extatik, zběsilec a vizionář, menšinový učitel přesvědčený socialista, solitér, bohém, palič vlastních děl, svědce dívek předurčený podle vlastních slov k bláznění a životu bezútešnému a smutnému...*“¹³⁴

3. 6 Jaromír Typlt

„*V jiných krajích by si asi řekli, že jsem asi z jiných krajů. Tady si řeknou, že jsem asi odsud.*“¹³⁵

Jaromír Typlt (25. 7. 1973 v Nové Pace) je absolventem novopackého gymnázia a Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, oboru filosofie - český jazyk a literatura. Od roku 2000 působí jako odborný pracovník Malé výstavní síně v Liberci, kde v současnosti žije. Publikuje již od roku 1990, kdy mu vyšla sbírka poezie *Koncerto grosso*. Následovaly sbírky: *Pohyblivé prahy chrámů* (1991), *Ztracené peklo* (1994), próza *Opakem o překot* (1996), esej *Rozžhavená kra* (1996), sbírka *Víra v únavu* (2003) a texty *Že ne zas až* (2003). Roku 1994 Typlt obdržel Cenu Jiřího Ortena za knihu poezie *Ztracené peklo*. Pravidelně přispívá do

¹³³ tamtéž s. 151

¹³⁴ www: < <http://Typlt.cz/index.php?kontent=josef-kocourek&PHPSESSID=6a597ec90f5721ecda8137821dde0ec0> > [cit. 2007-14-12].

¹³⁵ www: < <http://Typlt.cz/index.php?kontent=zivotopis&PHPSESSID=6a597ec90f5721ecda8137821dde0ec0> > [cit. 2007-14-12]

novin

a časopisů: *Souvislosti, Host, Analogon, Aluze, Iniciály, Tvar, Tvorba, Lidové noviny, Literární noviny* a další.

Ve své autobiografické próze *Opakem o překot* zachycuje v interakci člověka (sebe) a krajinu (Novou Paku), snaží se definovat specifičnost Novopacka. Jde o asociativní příběh, který může na první pohled působit jen jako shluk reálií, vzpomínek a nálad. Autor se odráží od reálné skutečnosti, krajiny, prostoupené geologickými i lidskými dějinami, a taje mu zdrojem obraznosti.

Jednotícím prvkem knihy je motiv cesty, na kterou se vydává lóletěný básník Jaromír Typlt. Jednoho podzimního rána se rozhodl vyrazit po stopách fiktivní postavy, básníka Venceslava Sargeho. „...míjí rozvlněnou krajinu, kde se to láme, sváží, hloubí a dme, jako by tu zemské síly tvrdošjně sváděly zápas o každý tvar. Zachovávajíce při tom klid až neskutečný.“¹³⁶ Cesta nevyzpytatelnou krajinou a dojmy z ní ovlivňují nálady subjektu a jeho vyprávění. Uzavřenost okolí působí na člověka jako tajemné přírodní vězení, „žádná široká náruč, jen zajetí. Ani úroda, ani tajemství, ani lidé, nic zde nevyháží snadno najevo, a nedá se určit, pod čím je to skryto.“¹³⁷

Autor si zahrává s názvem Nová Paka, s tím, že všechno je tu naopak. Již cedule, která oznamuje, kde se nacházíme, by nás měla varovat, abychom nešli dál, protože toto místo poznamenává místní a ničí jejich životy. „Cedule ohlašuje město, které se zalklo vlastním preludem: Nová Paka, stojí černé na bílém. Na protější straně červeně přeškrtnuto. Už toto by mělo být varováním, jenže Jaromír Typlt si nevšímá. A přitom jako by překročil bludný kořen, kořen slova, jehož znění jest - naopak. „Osada ležící na paké straně, Paka, bývala starým po všech směrech opačná.“ napsal Věnceslav Sarge v jednom ze zachovalých dopisů Akademie věd, aby v své etymologické výklady vzápětí učinil bájí, podle které je k městu přivrácena „opačná strana skutečnosti“. Z chmurných obzorů, jak to nazřel spisovatel Šlejhar. Svět smutných, jak to nazval básník Opolský. Dekadenti, duchaří, surrealisté, všichni ti blouznivci, co vzešli odsud, na nich všech ulpěl cejch pakosti, tvrdil Sarge a myslel při tom na hromadu zničených osudů a jeden zlobný prelud.“¹³⁸

136 t y p l t Jaromír. *Opakem o překot*. Brno: Host, 1996. s. 6

¹³⁷ **tamtéž s. 6**

¹³⁸ **tamtéž s. 6-9**

Toto místo poznamenává rodáky bez rozdílu jejich povahy. „Vždyť i profesor Gebaeur, autor strohých mluvnic, když vzpomínal na své dětství prožité v blízké vsi, vybavoval si především, jak ho kolikrát bez příčiny zachvátil smutek, až mu nezbylo nic jiného než skrýš a pláč.“¹³⁹

Na nebezpečí místa samozřejmě někteří upozorňovali, Typltův básník Sarge trval na tom, že je třeba prozkoumat jeho výjimečnost a vliv na lidi, kteří zde žijí. „Ke stáru psal ale více dopisů než básní, s veškerou úctou zdravil a vytrvale upozorňoval nejrůznější vědecké kapacity, že tady cosi nesedí, tak malé město a tolik inspirace a tolik temných charakterů. Dodával jim spousty důkazů. Ze zdejší lidi jsou vyšinuti, jenže přesně len dojem se mu podařilo vzbudit. Navrhoval zkoumat zemské zlomy, zda tudy na povrch nevystupují telurické proudy, chtěl měřit i vítr, zda nevymývá rozum z hlavy, žádal prověřit záření jaspisů, amethystů, achátů a chalcedonů z místních nalezišť, jestli to snad není tím, ...“¹⁴⁰

Impulesem k asociativní vzpomínce na Josefa Kocourka je mu mrazivý vítr. „Tělo celé křehne. Jak potom nepomyslet na Kocourka z Brda nad Pákou, překotného psavcem se kterým bylo zima tolika milenkám, přestože tak žhnul a ještě si přitápěl vlastními rukopisy; po kůži jim črtal horečnaté záznamy a v horečkách potom i umřel.“¹⁴¹

Jaromíra Typlt bloudí krajinou plnou podivných existencí, bláznů, kteří se před námi surrealisticky zjevují. Rozvíjí mystické představy, které se vlivem faktografických informací v básníkově mysli vynořují. Fikce se mísí realitou, skutečné postavy se smyšlenými. Spiritismus patří dle Typlta ke kulturnímu dědictví tohoto kraje, je vrostlý do jeho charakteru. A s tím musí všichni místní obyvatelé žít a vyrovnat se s tím. Kulturním dědictvím, místem narození, se cítí být téměř diskriminován - v porovnání s idyličtějšími kraji. Na druhou stranu ho vnímá i jako něco jedinečného, k čemu je třeba se hlásit.

„Hrnulo se mu na mysl, co si známí říkají po straně, jak se probrali a byli na půl cesty ke zříceninám Kumburku, jak se jim vyplnila předpověď, kterou měli za vtip, jak v tichu zazní hlas a kolem nikdo, jak to praští v nábytku a jak teď za úplňku radši přespávají jinde, jak to vypadalo, když se to blížilo; kolikrát už to tady jenom

¹³⁹ tamtéž s. 9

¹⁴⁰ tamtéž s. 9

¹⁴¹ tamtéž s. 19

slyšel! Tamta, že je vědma, tuhleten pomatenec, že se stýká s duchama z jinejch planet, ale cáklá je celá jejich familie, ve vsích se prej duchaří, kdo mi to zase jednou přines, a těch slabomyslnejch, co tu člověk potká už její táta byl mešuge a bratranec se zčistajasna voběsil. „Packý blázni, no znáš to. “ Vždycky to je jen mezi řečí, ale zapadá to do sebe, stačilo by ty střepy poslepopat a možná by z toho v posledku byl džbán, do kterého nabereš vodu z bláznivé kašny. ¹⁴²

Typlt také vidí rozpolcenost místních obyvatel mezi dva světy. To, jak svůj současný život obětují tomu příštím, „Jako by se tu všichni narodili napůl do zászvětí. Jen těch obcovanců co se tu potajmu srocovalo! Dotýkajíce se malíčky společně přitahovali druhý břeh, až se ústa otevřela nebo ruka dala do pohybu, tužka se samovolně jala vykreslovat chlopně a blizny a popínavá vlákna rostlin z jiných planet, ... blížilo se to zkamenělinám a pohlavím, ale pravost médijního vytržení stvrдили poslěze svým podpisem všichni svědci: Kreslil bratr Tonn půl druhé hodiny. Nad ránem 27. února 1926. ... Po básníkově smrti zmizely z jeho pozůstalosti stovky takových kreseb, právě takjako zápisky ze seancí a kompletní ročníky posla záhrobního, plátku šířeného odsud do světa spiritistou Sezemským. ¹⁴³

V próze se nacházíme všechny důležité osobnosti kulturního života Novopacka: Jana Gebauera, Josefa Kocourka, Karla Sezemského, Jana Opolského i Josefa Karla Šlejhara, malíře Františka Grosse, fotografa Emila Háka, ale i médium černou Mářu z Vidochova, či slavného kreslíře médijních kreseb, Jaroslava Tonna. Typlt dále rozšiřuje představu Podkrkonoší jako kraje blouznivců, i když blouznivec má v jeho pojetí širší význam, není jím pouze spiritista, ale i snivec či fantasta. Autor zobrazuje krajinnou duši, která ovlivňuje obyvatele tak výrazně, že prý se zdejší rodáci všude navzájem poznávají.

„Co ho na obcování přitahovalo nejvíc, bylo zabarvení hlasu, kterým mrtví promlouvali a podřikávali se, a měnlivé skvrny plynoucí temnotami, když vrcholilo soustředění. Skvrny nápadně podobné strukázím, jež v černé komoře vyvolával fotograf Emil Hák, polévaje papír chemikáliemi; pak nakonec fotil tmou, protnutou jen zlomkem světla, ...A Sarge se Hákovu nikdy nesvěřil, že zná chvíle, kdy takových pár paprsků dokázalo zranit nebo zabít živé a zahnat mrtvé. Proč to také říkat -jisté

¹⁴² tamtéž s. 19

¹⁴³ tamtéž s. 20

věci tady tuší každý. ¹⁴⁴

3. 7 Regionální autoři, kteří tematiku spiritismu opomněli

Někteří rodáci literáti spiritismus ve své tvorbě nereflektovali. Někteří proto, že se to neslučovalo s jejich smýšlením a povahovými vlastnostmi, u některých je to spíše překvapující. „Dva největší spisovatelé Podkrkonoší: Staropačan Šlejhar, který byl svojí duševní strukturou přímo předurčen, aby spiritistům porozuměl, a K. V. Rais pominuli hnutí mlčením. ¹⁴⁵

Josef Karel Šlejhar měl vlastnosti kritického pozorovatele. Sledoval život na polích, v továrnách, hospodských brlozích, ve zdánlivě spokojených rodinách i v hnízdech chudoby. Všude nacházel důkazy mravního rozkladu, lidské krutosti a nenávisti. Tento svět zachycuje s přesvědčivostí naturalisty, jeho díla mají někdy nádech ukrutných vizí. Pochmurnost částečně vyrovnává Šlejharův soucit se vším živým, co ho obklopuje, se zvířaty, umírajícími mrzáky, atd. Proto bychom očekávali, že se svým pozorovacím talentem, zálibou v podivnostech a sociálním cítěním, téma spiritismu ve svém díle neopomine.

Také v díle velkého realistického spisovatele Karla Václava Raise, mnoho zmínek o spiritismu nenajdeme. Pravděpodobně proto, že byl jeho názorům a přesvědčení zcela cizí. Rais strávil dětství ve svém rodišti, v Lázních Bělohradu, a obraz domoviny je v jeho tvorbě většinou pohodový a idylický. Měl pochopení pro prostého člověka, choval k němu úctu. Uznával křesťanskou lásku a morálku, křesťanství mu bylo záchytným bodem a jistotou nad veškerou pochybnost. Raisův tradicionalismus se pojí s vlasteneckou tendencí, jeho ideální postavy venkovských učitelů a kněží jsou personifikací uvědomělého vlastenectví a vytrvalé každodenní práce, díky níž se tito drobní lidé stávají v jeho dílech velkými.

Rais více než psychologem je upřímně zaujatým kronikářem. Jednání jeho postav je motivováno vždy vyššími pohnutkami, jen výjimečně u některých jedinců nízkými pudy a instinkty. Těm však jeho postavy většinou nepodléhají. I když zakolísají, vždy se vracejí ke křesťanské víře jako k záchytnému bodu a pevně

¹⁴⁴ tamtéž s. 20

¹⁴⁵ PLECHÁČ, Miroslav. *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha: Vydavatelské oddělení Ymky, 1931. s.

opoře.

O spiritismu se Rais zmiňuje pouze jako o existujícím jevu a problém už dále příliš nerozvádí. „*Bývali tu tvrdí - a mudrcové! Tamhle dál do kopců jsou dosud poslední zbytky blouznivců a adamitů. Na jednoho paličáka si vzpomínám - - Byl z Hozdějova, dědek jako rys a zahlížet uměl. ... Byl palička, rozumář, ale láskou k Pánu hořel.*”¹⁴⁶

Podobně Karolína Světlá potvrzuje existenci spiritismu ve svých příbězích z Podještědí. Bludařství popisuje jako minulý jev, který v omezené míře stále existuje. Bludařstvím však může být míněno i protestantství. „*Požívali totiž Ještědští, jak pan justiciár při každé příležitosti velmi významně opakovali ráčil, velice špatné pověsti u pánů svých. Dokud panovala v Čechách bludná víra, Ještědští dle starých zápisů se jí prý co nejhorlivěji přidržovali,*...”¹⁴⁷

Spiritismus nenajdeme ani v básních dekadentního básníka Jana Opolského, rodáka z Nové Paky. Tento „*písmácký samouk myslícího typu podkrkonošského*”¹⁴⁸, duchem příbuzný Hlaváčkovi a Karáskovi, byl klidnější povahy a mystičnost tohoto typu ho neoslovovala. Svými krajinnými obrazy ale dokázal dobře vystihnout duševní stavy místních obyvatel a jejich povahové založení.

„ *Ten divný kraj a lidé příkří, suší,
o nevlídné a nepřístupné duši,
již halí stín,
tak zamklí a v kontemplaci svadlí,
již stojí však, kde jiní by už padli
kams do hlubin.*

*A kde jsou sivé, k zemi stisklé chaty,
jež bída hlídá, červivými vraty
z nich hledíc ven;
co oběť plachou, popelovou v síti
stav tkalcovský je tupě slyšet biti*

¹⁴⁶ RAIS, Karel Václav. *Západ*. Praha: Československý spisovatel, 1971. s. 52-53

¹⁴⁷ SVĚTLÁ, Karolína. *Nemodlenec*, Praha: Československý spisovatel, 1976. str. 21

¹⁴⁸ NOVÁK, Jan V. - NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995. s. 927

co noc, co den. ... ¹⁴⁹

Kromě děl o okruhu podkrkonošských regionálních autorů najdeme téma spiritismu zpracováno například v Šaldových *Loutkách a dělnících božích*, spiritistickou seanci popisuje v *Siréně* i Marie Majerová. Česko-americký novinář a prozaik Karel Jonáš, pocházející z Heřmanova Městce, věnoval spiritismu sice celou knihu: *U spiritistů, romanetto ze zápisků mladého člověka*, není ale jasné, kde vlastně se děj odehrává. Hlavní hrdina odjíždí z Prahy na léčení do vesnice, kde se, jak postupně zjišťuje, rozšířil spiritismus. V sanatoriu se sešla různorodá společnost a vedly se zajímavé diskuse.

„Užasl byste nad tím, kolik českých inteligentů přihlásilo se posledního roku v řady spiritistů ...A zachvacuje-li tento mysticismus celé vrstvy společenské, pak je to zjev nad jiné důležitý, neboť svědčí o rozrušení starého názoru na svět a o pokusu nahradit jej něčím jiným a aspoň zdánlivě novým! Jest totiž spiritismus ve své podstatě prastarým učením, kterému dali lidé nyní jen novou formu ... ¹⁵⁰

Hrdina se jako nezávislý pozorovatel seance také účastní, velký dojem na něj ale neučiní. Tato spiritistická exkurze se uzavírá návratem hlavního hrdiny do Prahy, kde má ještě malou dohru v doslovu.

4. Závěr

„Mrtví se přikládají k sobě a ke geniui loci, sžívají se a vytvářejí kolektivní bytost, ve které září individuality héroů, světců, lidí dobré rady a pěvců. I bytost kraje roste a proměňuje se podle svých slavných mrtvých. ¹⁵¹

Cílem mé diplomové práce byla snaha lépe porozumět rodnému kraji, definovat a pochopit jeho specifičnost. Zjistit, zda je Podkrkonoší nazýváno krajem blouznivců jen na základě díla Antala Staška, či zda má toto označení i jiné důvody

¹⁴⁹ OPOLSKÝ, Jan. *Hory a doly a lesy*. Praha: Literární odbor Umělecké besedy, Kruh českých spisovatelů, 1931. s. 26-27

¹⁵⁰ JONÁŠ, Karel. *U spiritistů. Romanetto ze zápisků mladého člověka*. Praha: Čsl. podniky tisk. a vydav., 1922.S. 5

¹⁵¹ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnější a vnitřní*, Praha: Dokořán, 2005. s. 118

(krajinné, kulturní, historické). Dále jsem se pokusila vypátrat, za jakých podmínek se spiritismus v Podkrkonoší objevil, jak a kdo ho šířil, atd. Důraz byl však kladen na jeho literární zpracování, na to, jak mocným inspiračním zdrojem pro místní autory byl, jak ovlivnil jejich tvorbu.

Nejznámější z děl věnovaných tomuto tématu se přičinilo o to, jak je kraj označován. Jde o *Blouznivci našich hor* od Antala Staška. Právě tento povídkový cyklus pro mne byl výchozím bodem. Rozsáhlá práce Jaroslava Kozáka *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin* a zvláště zde zpracovaná bibliografie byly dalšími z počátečních impulsů práce. U některých autorů, kteří se spiritismem zabývali a psali o něm, byl problém určit přesně dějiště, protože oni sami je přesně nevymezili. Spiritismus byl rozšířen po celých Čechách, takže díla se mohla vztahovat k libovolnému regionu, a pro naše potřeby by se tedy nehodila. Navíc knihy, které vycházely v edici *Spirit*, vznikaly často tzv. mediální cestou a nedosahovaly vysoké literární úrovně.

Zklamáním byli autoři, u kterých bychom zpracování tématu očekávali, ale v jejich tvorbě bylo opominuto. Naším požadavkům nakonec odpovídalo šest autorů - plně Antal Stašek, jeho syn Ivan Olbracht, Josef Šír a Karel Sezima, částečně pak Josef Kocourek a Jaromír Typlt. Každému z nich věnuji v práci samostatnou část v pořadí, jak jsem se věnovala. Vycházím od autora, který dal impuls k celé práci, dále logicky následoval jeho syn, ačkoli spiritismu věnoval jen nepříliš rozsáhlou reportážní prózu. I když by měl být chronologicky první, trojici autorů uzavírá Josef Šír. Následují Karel Sezima, který předznamenává existenciální pojetí tématu, a solitér Josef Kocourek. Druhou trojici uzavírá současník Jaromír Typlt, jímž se završuje i skupina jako celek.

Zásadním zjištěním byla existence určité literární komunikace, která probíhala mezi díly jednotlivých autorů v Podkrkonoší. V Podkrkonoší se vytvořilo tvůrčí klima, ve kterém se jednotliví tvůrci vzájemně ovlivňují, reagují na sebe, pokračují v načaté tradici, či se vůči ní negativně vymezují. Tyto vztahy zůstávají součástí konkrétních regionů a centrální perspektivou jsou mnohdy nepostřehnutelné.

Tvář krajiny je jako tkáň minulých životů, obsahuje i kulturní paměť, mýty a orální historii. Vypodobnění spiritistických aktivit není pouze jejich obrazem, ale také aktualizací krajinného mýtu - Podkrkonoší jako kraje blouznivců. Tato literárně nosná představa se zpětně odráží ve vnímání krajiny a interpretaci jejího

rázu. Některým autorům vyhovovala vize kraje plného bloudících, desorientovaných jedinců, protože jejich poetika si to vyžadovala. Skutečnost, mýtus a tvůrčí potřeby se zde propojují, inklinace autorů a potenciál krajiny se v těchto případech umocňují

Ve starším zpracování - Staška, Olbrachta či Šíra - je zobrazení duchovců realistické, u Sezimy, Kocourka a Typlta přibývá do obrazu metaforičnost a mýtotvorný aspekt. Vztahy mezi *těmito* autory jsou různé: od rozvinutí jednoho tématu (Šír, Stašek, Olbracht), přes polemickou reakci: (Kocourek versus Rais a Šír, Sezima versus téma spiritismu), po harmonickou shodu: (Kocourek, Typlt).

V linii autorů Stašek, Olbracht, Šír nacházíme shodu. Problematičtější jsou již reakce Kocourkovy, který se vymezuje vůči Šírovi (pojmenoval po něm postavu impulsivního strojnůdce). Polemika s Raisem mu stačila na celý román (*Zapadli vlastenci 1932*), jeho srovnání vyznívá někdy až parodicky. Pokud bychom nepřečetli zmíněné autory, jen těžko bychom mohli porozumět dílu Jaromíra Typlta, který tuto regionální literární komunikaci prozatím uzavírá. Je neoddelitelnou součástí této krajiny a má potřebu postihnout její podstatu v komunikaci s ní. Dává mu impulsy, díky kterým se nejen Typltovi, ale i nám zjevuje kulturní paměť, která zahrnuje vše zmíněné.

Literární obraz Podkrkonoší jako kraje podhorských blouznivců je vymezen autory zavedenými (Stašek, Olbracht), zapomenutými (Šír, Sezima), znovuobjevovanými (Kocourek) a nově se do literatury zařazujícími (Typlt). Ti všichni vstupují do interakce vzájemné i s krajinou trávající již déle než sto let a stále žijící.

5. Bibliografie

Prameny

- JONÁŠ, Karel. *U spiritistů. Romanetto ze zápisů mladého člověka*. Praha: Čsl. podniky tisk. a vydav., 1922.
- KOCOUREK, Josef. *Zapadlí vlastenci 1932*. Ostrava: Profil, 1982.
- KOCOUREK, Josef. *Žena*, Brumovice: Carpe diem, 2000.
- MAJEROVÁ, Marie. *Siréna*. Praha: SPN, 1957.
- OLBRACHT, Ivan. *První prózy*, Praha: Československý spisovatel, 1954.
- OPOLSKÝ, Jan. *Hory a doly a lesy*. Praha: Literární odbor Umělecké besedy, Kruh českých spisovatelů, 1931.
- OPOLSKÝ, Jan. *Malé prosy*. [Turnov: Muller a spol.], 1926.
- RAIS, Karel Václav. *Západ*. Praha: Československý spisovatel, 1971.
- RAIS, Karel Václav. *Zapadlí vlastenci*. Praha: Česká grafická unie, 1939.
- SEZIMA, Karel. *V soumraku srdcí*. Praha: Vilímek, 1913.
- SCHUBRTOVÁ, Teresie. *Mrtví se vrací. Vypravuje sestra Tereza*. Nová Paka: Karel Sezemský, 1919.
- SKALSKÁ, Květomila. *Zpodkozákovských samot*. Nová Paka: K. Sezemský, 1928.
- STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor I*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.
- STAŠEK, Antal. *Blouznivci našich hor II*, Praha. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.
- STAŠEK, Antal. *Vzpomínky*. Praha: František Borový, 1925.
- SVĚTLÁ, Karolína. *Nemodlenec*, Praha: Československý spisovatel, 1976.
- ŠALDA, František Xaver: *Loutky i dělníci Boží. Román milostný*, Praha: Melantrich, 1935.
- ŠÍR, Josef. *Hory za války*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1945.
- ŠÍR, Josef. *Pašerákajiné povídky z hor*. Praha: Československý spisovatel, 1974.
- ŠÍR, Josef. *Tkalci. Sociální román, Spiritisté. Povídka z doby světové války*, Vrchlabí: Josef Krbal, 1933.
- ŠÍR, Josef. *Robotou života*. Hradec králové. Kruh, 1979.
- TYPLT, Jaromír. *Opakem o překot*. Brno: Host, 1996.
- TYPLT, Jaromír. *Pole nade mnou*, In: *7edm*, Pardubice: Theo, 2006. 5. 75 - 79.

Sekundární literatura

- CÍLEK, Václav. *Krajiny vnější a vnitřní*, Praha: Dokořán, 2005.
- DEDEK, Michal. *Literární obraz Podkrkonoší v české literatuře od 90. let 19. století do současnosti*. Praha. Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Ustav české literatury a literární vědy, 2007.
- FORST, Vladimír (red.). *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Díl 2.*, Praha: Academia, 1985.
- HOUSKOVÁ, Anna (red.) - HRBAŤA, Zdeněk (red.). *Román a „genius loci“. Regionalismus jako pojetí světa s evropské a americké literatuře*. [Praha]: Ústav pro českou a světovou literaturu Akademie věd České republiky, [1993].
- JANACKOVA, Jaroslava. *Česká literatura 19. Století. Od Máchy k Březinovi*. Praha: Scientia, 1994.
- JOSEF ŠÍR A PODKRKONOŠÍ. Semily. Okresní knihovna, 1969.
- KOVAŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*, Praha: Albatros, 1977
- KOZÁK, Jaromír. *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola našich dějin*. Praha: Eminent, 2003.
- KUDNOVSKY, Alois. *Záhady spiritismu*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1925.
- MUKAŘOVSKÝ, JAN (red.) a kol.: *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: ČSAV, 1960.
- NOVÁK, Jan V. - NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995.
- PLECHÁČ, Miroslav. *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha: Vydavatelské oddělení Ymky, 1931.
- SKALICKA, Jiří. *Průvodce životem a dílem Josefa Kocourka*, Ostrava: Profil, 1984.
- PAVERA, Libor - VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.
- ZACHAR, Otakar. *Z dějin Spiritismu v minulosti*, Praha. Půdorys. Lege artis, 1994,
www: <<http://Typlt.cz/index.php?kontent=josef-kocourek&PHPSESSID=6a597ec90f5721ecda8137821ddeOecO>> [cit. 2007-14-12]
www: <

<http://cz/index.php?kontent=zivotopis&PHPSESSID=6a597ec90f5721ecda813782> Id
deOecO> [cit. 2007-14-12]

Základní údaje: Lenka Krotilová
Krajem blouznivců. Podkrkonošský spiritismus v české beletrii
V Praze
67 stran

Popis obsahu:

Hlavním tématem práce je literární zpracování podkrkonošského spiritismu v české beletrii, zda a jak se regionální autoři vypořádávali se zavedenými krajinnými mýty a s pojetím Podkrkonoší jako kraje blouznivců. Práce se snaží zjistit, zda má toto pojmenování hlubší důvody, či zda vzniklo pouze na základě díla Antala Staška. Vychází z rozboru děl šesti autorů - Antala Staška, Ivana Olbrachta, Josefa Šíra, Karla Sezimy, Josefa Kocourka a Jaromíra Typlta. Pokusili jsme se obsáhnout spiritistické hnutí se všemi jeho aspekty a informace doložit konkrétními literárními ukázkami. V závěru diplomové práce jsou informace shrnuty a je konstatována existence určité literární komunikace, která probíhala mezi díly jednotlivých autorů v Podkrkonoší.

Klíčová slova: česká beletrie, regionální literatura, spiritismus, krajinný mýtus, Podkrkonoší